

**Pomocniczy model
wykonywania samoistnej kary grzywny**

Maciej Małolepszy

**Pomocniczy model
wykonywania samoistnej kary grzywny**

WYDAWNICTWO NAUKA I INNOWACJE

POZNAŃ 2014

Copyright © by Maciej Małolepszy 2014

Copyright © by Wydawnictwo Nauka i Innowacje sp. z o.o., Poznań 2014

Redaktor

Roman Bąk

Projekt okładki

Ewa Wąsowska

Publikacja dofinansowana przez Wydział Prawa Uniwersytetu Europejskiego
Viadrina we Frankfurcie nad Odrą

ISBN 978-83-63795-66-5

Wydawnictwo Nauka i Innowacje sp. z o.o.
61-612 Poznań, ul. Rubież 46, A/216
tel. 61 622-69-61, faks 61 622-69-62
wni@ppnt.poznan.pl
www.wni.com.pl

Spis treści

Od Autora	7
I. Uwagi wstępne	9
1. Stosunek państwa do skazanego	9
2. Podmioty biorące udział w postępowaniu wykonawczym kary grzywny	10
3. Finansowanie postępowania wykonawczego	10
4. Zakres reformy	12
II. Postępowanie wykonawcze	14
1. Etap wstępny	14
2. Etap właściwy	16
III. Zastępcza kara pozbawienia wolności	18
1. Liczba zastępczych kar pozbawienia wolności	19
2. Przesłanki zarządzenia wykonania zastępczej kary pozbawienia wolności	20
3. Możliwość wykonywania pracy społecznie użytecznej lub zapłaty kary grzywny w ratach po zarządzeniu zastępczej kary pobawienia wolności	22
4. Wykonywanie zastępczej kary pozbawienia wolności w syste- mie dozoru elektronicznego	24
IV. Praca społecznie użyteczna	27
1. Cel wykonywania pracy społecznie użytecznej	27
2. Miejsca wykonywania pracy	29
a) Specjalistyczne miejsca pracy	30
b) Terapeutyczne miejsca pracy	31
c) Pracownik sądu odpowiedzialny za stworzenie sieci miejsz pracy	31
d) Elektroniczna baza miejsc pracy	32
3. Wybór miejsca wykonywania pracy	33
4. Przesłanki wystąpienia przez sądowego kuratora zawodowego do sądu o zarządzenie zastępczej kary pozbawienia wolności	35
5. Przeliczenie kary grzywny na pracę społecznie użyteczną	38

V. Podsumowanie	41
VI. Przepisy	43
1. Rozdział VIII KKW. Kara grzywny	43
2. Rozdział IX KKW. Kara ograniczenia wolności	49
3. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości	57
Bibliografia	59

Od Autora

Jednym z celów opublikowanego przez Ministerstwo Sprawiedliwości projektu z dnia 10 grudnia 2013 r. jest poszerzenie stosowania samoistnej kary grzywny w praktyce sądowej. W istocie projekt przewiduje bardzo daleko idące możliwości stosowania samoistnej kary grzywny. Nie będzie zapewne przesadne stwierdzenie, że żaden z dotychczasowych projektów reformy Kodeksu karnego od wejścia w życie Kodeksu karnego z 1932 r. nie przewidywał tak szerokiej możliwości orzekania samoistnej kary grzywny, jak czyni to projekt z dnia 10 grudnia 2013 r.¹ Nie ulega jednak najmniejszej wątpliwości, iż zrealizowanie tego celu zależy w dużym stopniu od modelu wykonywania kary grzywny. Tylko efektywny model wykonywania tej kary jest w stanie zapobiec zastępczym karom pozbawienia wolności i zachęcić prokuratorów oraz sędziów do częstszego wykorzystywania kary grzywny w praktyce². Należy przy tym założyć, że model wykonywania kary grzywny jest tym bardziej skuteczny, im więcej przewiduje mechanizmów zapobiegających stosowaniu zastępczej kary pozbawienia wolności. Realistyczny model wykonywania kary grzywny musi zatem być przygotowany na ewentualne problemy, które wynikają z zachowania lub bezczynności skazanego. Wadą obecnego modelu jest to, iż jedyną praktyczną odpowiedzią na pojawiające się problemy jest zarządzenie zastępczej kary pozbawienia wolności. Poniżej zostanie przedstawiony model alternatywny, który opiera się przede wszystkim na elementach pomocniczych. Inspiracją dla opracowania niniejszego modelu był system niemiecki, gdzie – jak powszechnie wiadomo – kara grzywny od lat jest dominującą sankcją w praktyce orzeczniczej. Poniższy model zawiera wiele ulepszeń w porównaniu z modelem niemieckim, uwzględnia także odmienną strukturę wymiaru sprawiedliwości w Polsce i w Niemczech.

¹ Na temat rozwoju właściwych regulacji szerzej *M. Małolepszy*, *Geldstrafe und bedingte Freiheitsstrafe nach deutschem und polnischem Strafrecht. Rechtshistorische Entwicklung und gegenwärtige Rechtslage im Vergleich*, Berlin 2007, s. 102 n.

² Na temat zmian w Części ogólnej Kodeksu karnego szerzej *M. Małolepszy*, *Samoistna kara grzywny – propozycje reformy*, Palestra 5-6/2011, s. 52 n.

I. Uwagi wstępne

1. Stosunek państwa do skazanego

W modelu wykonywania kary grzywny, tak jak i w innych obszarach funkcjonowania aparatu państwowego, przejawia się stosunek państwa do obywatela. Może to być stosunek przyjazny, nastawiony na pomoc, na rozwiązywanie pojawiających się problemów, uwzględniający sytuację i deficyty obywatela bądź też stosunek bierny, władczy, obojętny na jego nieporadność, nastawiony przede wszystkim na represję. Prawidłowo skonstruowany model wykonywania kary grzywny musi zapewne zawierać oba elementy, których odpowiednie wyważenie zagwarantuje z jednej strony brak nadużyć ze strony skazanego, z drugiej strony natomiast odpowiednie wsparcie dla osób przejawiających określone deficyty. Trudno udzielić jednoznacznej odpowiedzi na pytanie, które elementy powinny być decydujące, ale wiele argumentów przemawia za tym, by rolę pierwszoplanową odgrywały elementy pomocnicze, gdyż to właśnie one równoważą deficyty występujące po stronie skazanego i w konsekwencji są w stanie skutecznie zapobiegać zastępczym karom pozbawienia wolności. Za ich stosowaniem przemawiają nie tylko względy humanitarne (człowiekowi nieporadnemu należy pomóc), ale przede wszystkim ekonomiczne. Państwu opłaca się wspieranie skazanych na etapie postępowania wykonawczego, gdyż w ten sposób zapobiega się zastępczym karom pozbawienia wolności, które – jak wiadomo – są sankcjami bardzo kosztownymi. Warto zatem inwestować w odpowiednio skonstruowany model wykonywania kary grzywny, gdyż w każdej sytuacji będzie to mniej kosztowne aniżeli wykonywanie zastępczych kar pozbawienia wolności. Poza tym wdrożenie elementów pomocniczych zwiększa legitymizację zastępczej kary pozbawienia wolności. Skoro skazany odrzucił wszelkie formy pomocy, jedynym wyjściem jest zastosowanie zastępczej kary pozbawienia wolności.

2. Podmioty biorące udział w postępowaniu wykonawczym kary grzywny

W obecnym modelu wykonywania kary grzywny główną rolę odgrywają sąd oraz sądowy kurator zawodowy. W kontekście planowanych zmian¹ Ustawy o kuratorach sądowych² warto rozważyć wprowadzenie kolejnych podmiotów, które mogłyby przyczynić się do jego usprawnienia, zwłaszcza kuratorów społecznych, przedstawicieli organizacji pozarządowych oraz osób godnych zaufania. Jeżeli chodzi o kuratorów społecznych, to ich zadania powinny obejmować kontakt ze skazanymi, którzy nie przejawiają żadnej aktywności w postępowaniu wykonawczym (szerzej na ten temat w pkt. II.2.). W świetle Ustawy o kuratorach sądowych (art. 84) od kuratorów społecznych nie wymaga się tak wysokich kwalifikacji, jak ma to miejsce w przypadku kuratorów zawodowych. Ich kwalifikacje są jednak w zupełności wystarczające, by pouczyć skazanego o możliwościach alternatywnego wobec zapłacenia kary grzywny sposobu zakończenia postępowania wykonawczego oraz pomóc w sformułowaniu odpowiednich wniosków do sądu czy też pośredniczyć w znalezieniu miejsca pracy. Te czynności mogą z powodzeniem wykonywać także przedstawiciele organizacji pozarządowych oraz osoby godne zaufania. Szczególnie pożądany jest udział tych osób we wszystkich sytuacjach, w których organizacja pozarządowa dysponuje miejscami nadającymi się do wykonywania pracy społecznie użytecznej. W tych przypadkach nie ma potrzeby angażowania kuratorów społecznych, skoro przedstawiciel organizacji pozarządowej najlepiej zna potencjalne miejsce pracy i może skazanemu wyjaśnić, na czym będzie polegać jego praca, oraz później w miejscu pracy objąć nad tym skazanym opiekę.

3. Finansowanie postępowania wykonawczego

Prawidłowo skonstruowany model postępowania wykonawczego musi także wziąć pod uwagę koszty, jakie pojawiają się w trakcie wykonywania kary grzywny. W szczególności chodzi o koszty,

¹ Projekt z dnia 13 grudnia 2013 r. Projekt założeń projektu ustawy o zmianie ustawy o kuratorach sądowych.

² Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych, Dz. U. z 2001 r., Nr 98, poz. 1071.

które występują podczas wykonywania pracy społecznie użytecznej. W obecnie obowiązującym modelu wykonywania kary grzywny zgodnie z art. 56a § 1 KKW wydatki związane z ubezpieczeniem następstw nieszczęśliwych wypadków skazanych, wykonujących nieodpłatną, kontrolowaną pracę na cele społeczne oraz pracę społecznie użyteczną, ponosi Skarb Państwa. Rozwiązanie to jest prawidłowe, dużo lepsze w porównaniu do poprzedniej regulacji, która obciążała kosztami konkretnego pracodawcę. Problemem nierozwiązanym do tej pory pozostaje jednak kwestia kosztów dojazdów skazanego do miejsca pracy. Nie wszyscy bowiem skazani mają możliwość odpracowania kary grzywny w pobliżu swojego miejsca zamieszkania³. Dotyczy to przede wszystkim skazanych zamieszkujących tereny wiejskie. W ich przypadku może występować konieczność dojazdu do miasta, co może wiązać się z kosztami, które przekraczają ich możliwości. Problem ten może dotyczyć także osób mieszkających w dużych aglomeracjach miejskich, w szczególności w sytuacji, gdy miejsce wykonywania pracy znajduje się w znacznej odległości od ich miejsca zamieszkania. W obu przypadkach istnieje konieczność zakupu biletu uprawniającego do skorzystania z kolei bądź komunikacji miejskiej. Brak możliwości sfinansowania dojazdu przez skazanego w żadnym wypadku nie powinien uniemożliwiać takiej osobie wykonywania pracy społecznie użytecznej. Ewentualne koszty dojazdu będą zawsze i tak znacznie niższe niż koszty pobytu skazanego w zakładzie karnym, nie licząc korzyści z wykonywanej przez skazanego nieodpłatnej pracy. Dlatego też w przyszłym modelu wykonywania kary grzywny sądowy kurator zawodowy powinien mieć możliwość sfinansowania kosztów dojazdu skazanego w konkretnej sytuacji poprzez wystawienie biletu kredytowanego bądź przyznanie środków na zakup biletu. O tej możliwości skazany powinien zostać poinformowany we wstępnej fazie postępowania wykonawczego.

³ Art. 54 KKW, który na mocy art. 45 § 2 KKW znajduje odpowiednie zastosowanie do wykonywania pracy społecznie użytecznej, obliguje do wyznaczenia miejsca pracy w miejscu stałego pobytu lub zatrudnienia skazanego albo w niewielkiej odległości od tego miejsca, chyba że ważne względy przemawiają za wykonaniem kary w innym miejscu. W świetle tego przepisu skazany nie musi zatem bezwzględnie wykonywać pracy społecznie użytecznej w pobliżu miejsca stałego pobytu, co może rodzić koszty dojazdu.

4. Zakres reformy

Przedstawiony poniżej projekt reformy kary grzywny obejmuje wyłącznie regulacje zawarte w Kodeksie karnym wykonawczym. Nie ulega jednak najmniejszej wątpliwości, że ewentualna reforma musiałaby prowadzić do zmiany także innych aktów prawnych, w szczególności do zmiany szeregu rozporządzeń, które regulują pracę kuratorów sądowych oraz wykonywanie pracy społecznie użytecznej. Konieczne byłoby także wydanie zupełnie nowych rozporządzeń, które regulowałyby nowe obowiązki kuratorów sądowych. Poniższy projekt należy traktować zatem wyłącznie jako zarys, który wymaga dalszych prac doprecyzowujących poszczególne elementy.

Z uwagi na fakt, że regulacje dotyczące wykonywania pracy społecznie użytecznej bazują na regulacjach odnoszących się do wykonywania kary ograniczenia wolności (art. 45 § 2 KKW), konieczna jest także modyfikacja modelu wykonywania kary ograniczenia wolności. Dotyczy to w szczególności kwestii związanych z pozyskiwaniem miejsc pracy, wyznaczaniem miejsca pracy oraz reagowaniem na problemy, które pojawiają się w trakcie wykonywania pracy. Wydaje się jednak, że wprowadzone zmiany mogą znacznie przyczynić się do poprawy wykonywania kary ograniczenia wolności. Słabością obecnego modelu wykonywania kary ograniczenia wolności jest zwłaszcza **zbyt rygorystyczne** podejście do skazanego w przypadku problemów pojawiających się na etapie wykonywania pracy na cele społeczne.

Zarysowana koncepcja odnosi się wyłącznie do grzywny orzekanej w stawkach dziennych. Ten system zdecydowanie lepiej nadaje się do sprawiedliwego przeliczenia kary grzywny na pracę społecznie użyteczną i zastępczą karę pozbawienia wolności. Gwarantuje on w szczególności równe traktowanie skazanych na terenie całego kraju, czego nie można powiedzieć o przeliczeniu grzywny kwotowej na pracę społecznie użyteczną. Tym samym przedstawiony projekt dołącza się do tych głosów, które postulują zniesienie możliwości orzekania grzywny kwotowej w polskim systemie karnym.

Prezentowany model wykonywania kary grzywny obejmuje wyłącznie grzywnę samoistną. Nie ma jednak zasadniczych przeszkód, by zarysowany model zastosować do wykonywania grzywny kumulatyw-

nej⁴. Konieczne jest jednak zharmonizowanie przedstawionych regulacji z modelem sprawowania dozoru, jeżeli został orzeczony w ramach zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności, oraz z modelem wykonywania bezwzględnej kary pozbawienia wolności. W pierwszym przypadku należałoby rozważyć powierzenie części obowiązków kuratorom sprawującym dozór.

⁴ Szerzej na temat wykonania grzywny akcesoryjnej w postępowaniu wykonawczym *K.A. Politowicz*, *Grzywna akcesoryjna w polskim prawie karnym*, Warszawa 2014, s. 135 n.

II. Postępowanie wykonawcze

Przechodząc do omówienia proponowanych zmian w modelu postępowania wykonawczego kary grzywny, należy wstępnie wyodrębnić dwa etapy tego postępowania: etap wstępny (1) oraz etap właściwy (2). Etap wstępny ma celu poinformowanie skazanego o wszystkich możliwych sposobach zakończenia postępowania wykonawczego oraz konsekwencjach niezapłacenia kary grzywny w przypisanym terminie. Etap właściwy polega na przeprowadzeniu czynności wykonawczych, jeżeli skazany nie uiszczył grzywny w całości w przypisanym terminie.

1. Etap wstępny

Zgodnie z obecnie obowiązującym art. 44 § 1 KKW sąd zwraca skazanego do zapłaty kary grzywny w terminie 30 dni. Obecne przepisy nie zobowiązują sądu do zamieszczenia w wezwaniu żadnych pouczeń z wyjątkiem § 366 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 lutego 2007 r. Regulamin urzędowania sądów powszechnych¹, który przewiduje obowiązek pouczenia skazanego „o skutkach nieuiszczenia grzywny w wyznaczonym terminie”. Należy uznać, że pojęcie to jest zbyt lapidarne² i z tego względu rodzi niebezpieczeństwo niejednolitej praktyki na terenie całego kraju. Skutkiem „nieuiszczenia kary grzywny” będzie zapewne zarządzenie zastępczej kary pozbawienia wolności, niekoniecznie zaś zamiana kary grzywny na pracę społecznie użyteczną. Z pewnością pojęcie to nie obejmuje możliwości rozłożenia grzywny na raty. By uzyskać pewność jednolitej praktyki we wszystkich sądach na terenie całego kraju, konieczne jest wprowadzenie do przepisów

¹ Dz. U. z 2007 r., Nr 38, poz. 249.

² Generalnym problemem przepisów wykonawczych jest ich lapidarność, która wynika z dyrektyw formułowania aktów prawnych zawartych w Rozporządzeniu Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r., Dz. U. z 2002 r., Nr 100, poz. 908.

Rozdziału VIII KKW lub Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 lutego 2007 r. Regulamin urzędowania sądów powszechnych jednoznacznych zapisów, które będą *expressis verbis* określać zakres niezbędnych pouczeń, charakterystycznych dla pomocniczego modelu wykonywania kary grzywny. W szczególności należy rozważyć wprowadzenie następujących elementów do wezwania do zapłaty kary grzywny:

- a) pouczenie o możliwości ubiegania się o rozłożenie kary grzywny na raty wraz ze stosowną informacją o przesłankach wymienionych w art. 49 KKW oraz o miejscu i terminie złożenia wniosku;
- b) pouczenie o możliwości zamiany kary grzywny na pracę społecznie użyteczną z możliwością sfinansowania przez Skarb Państwa kosztów dojazdu do miejsca pracy³;
- c) pouczenie o możliwości kontaktu z sądowym kuratorem zawodowym celem omówienia dalszego toku postępowania wykonawczego z podaniem numeru telefonu sądowego kuratora zawodowego, adresu e-mail oraz miejsca i godziny przyjęć;
- d) pouczenie, że w razie nieuiszczenia grzywny w całości w terminie wynikającym z przepisów KKW:
 - grzywna może zostać ściągnięta w drodze egzekucji, co spowoduje powstanie dodatkowych kosztów;
 - zostanie złożony wniosek o wpisanie skazanego do rejestru dłużników niewypłacalnych w trybie art. 56 ustawy z dnia 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz. U. z 2013 r., poz. 1203 i 1514) oraz zostanie przekazana do biur informacji gospodarczej, działających na podstawie ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o udostępnianiu informacji gospodarczych i wymianie danych gospodarczych (Dz. U. Nr 81, poz. 530, z późn. zm.), informacja gospodarcza o powstaniu tej zaległości;
 - sąd może w każdym czasie zarządzić zastępczą karę pozbawienia wolności.

Powyższe elementy wezwania zapewniają, że skazany uzyska informacje nie tylko o konsekwencjach swojej bezczynności, lecz także wskazówki co do dalszego toku postępowania, jeżeli z różnych powodów nie jest w stanie uiścić grzywny jednorazowo. Nie należy przy tym nad-

³ Do wezwania należałoby także załączyć listę przynajmniej trzech miejsc pracy, w których skazany mógłby odpracować karę grzywny (szerzej na ten temat w pkt. IV.2.).

miernie obawiać się sytuacji, iż skazani, otrzymując informacje o możliwości rozłożenia grzywny na raty bądź możliwości odpracowania kary grzywny, będą z tych alternatywnych form masowo korzystać, co zniechęci ich do całościowej zapłaty kary grzywny i w konsekwencji spowoduje wydłużenie postępowania wykonawczego. Przeciwno tym obawom w przypadku rozłożenia grzywny na raty przemawia fakt, że skazany będzie mógł otrzymać ten przywilej wyłącznie wtedy, gdy wykaże, że spełnia przesłanki określone w art. 49 KKW, o których należy go w wezwaniu bezwzględnie pouczyć, by przeciwdziałać powstaniu wrażenia, iż każdą karę grzywny można rozłożyć na raty. Nie każdy skazany będzie też zainteresowany podejmowaniem pracy społecznie użytecznej, mając do dyspozycji inne możliwości zarobkowania.

Za wprowadzeniem ww. pouczeń przemawia jednak argument, że wyrównują one szanse pomiędzy zamożnymi skazanymi, którzy wszystkie powyższe informacje mogą uzyskać odpłatnie w kancelariach prawnych i ubogimi skazanymi, którzy z uwagi na swoją sytuację majątkową nie są w stanie sobie pozwolić na poradę prawną. Obszerne pouczenia zwiększają prawdopodobieństwo podjęcia jakiegokolwiek aktywności przez skazanego w postępowaniu wykonawczym, co jest już samo w sobie istotną wartością. Trudno zatem znaleźć przekonujące argumenty, które przemawiałyby przeciwko zamieszczeniu w wezwaniu do zapłaty kary grzywny ww. pouczeń.

2. Etap właściwy

Jeżeli skazany pomimo otrzymanego wezwania zawierającego szereg pouczeń pozostaje beczynny, z czym należy się liczyć, kolejnym krokiem sądu powinno być rozważenie możliwości ściągnięcia kary grzywny w drodze egzekucji. Jeżeli jednak z akt sprawy bądź zarządzonego w trybie art. 14 § 1 KKW wywiadu środowiskowego wynika, że egzekucja kary grzywny okazałaby się bezskuteczna, regułą powinno być odstąpienie od przeprowadzania postępowania egzekucyjnego i skierowanie do skazanego kuratora sądowego bądź przedstawiciela stowarzyszenia, fundacji lub organizacji, których celem działania jest realizacja zadań określonych w Rozdziale VIII KKW, lub osoby godnej zaufania w celu ustalenia przyczyny beczynności skazanego i zaofe-

rowania pomocy w zakresie sformułowania wniosków o rozłożenie grzywny na raty bądź o zamianę kary grzywny na pracę społecznie użyteczną. Dodatkową zaletą takiego spotkania jest to, że skierowana przez sąd osoba uzyska sposobność przekonania się na miejscu o sytuacji mieszkaniowej, rodzinnej, majątkowej i osobistej skazanego. Decyzja o skierowaniu do skazanego kuratora zawodowego bądź kuratora społecznego powinna zależeć przede wszystkim od oceny przewidywanych trudności. Do skazanych, co do których należy spodziewać się znacznych trudności, należałoby kierować kuratorów zawodowych, którzy powinni posiadać najwyższe kwalifikacje resocjalizacyjne; do skazanych mniej problematycznych – kuratorów społecznych bądź przedstawicieli organizacji pozarządowych lub osoby godne zaufania.

Podczas rozmowy ze skazanym skierowana przez sąd osoba powinna w pierwszej kolejności upewnić się, że skazany rozumie konsekwencje swojej beczynności, i wspólnie ze skazanym omówić optymalny tok dalszego postępowania wykonawczego. Celem tego spotkania jest także wyjaśnienie skazanemu zasad odpracowania kary grzywny, zwrócenie mu uwagi na możliwość wskazania miejsca pracy (szerzej na ten temat w pkt. IV.3.), ewentualnie zmotywowanie go do podjęcia pracy. Nie można wykluczyć, iż niezbędne będą kolejne rozmowy ze skazanym, gdy pierwsza rozmowa zakończy się niepowodzeniem. Może to dotyczyć w szczególności skazanych mających bardzo negatywny stosunek do pracy. Nie ma przeszkód, by podczas tej rozmowy osoba skierowana przez sąd przedstawiła skazanemu ewentualne miejsca pracy, w których byłoby możliwe odpracowanie kary grzywny. W przypadku sprawców uzależnionych od alkoholu bądź środków odurzających osoba skierowana przez sąd powinna motywować daną osobę także do podjęcia leczenia i wskazywać możliwości jednoczesnego odpracowywania kary grzywny i leczenia. Rozwiązaniem idealnym w takim przypadku byłaby praca na rzecz ośrodka, w którym osoba uzależniona byłaby jednocześnie leczona (szerzej na ten temat w pkt. IV.2.).

Jeżeli przeprowadzone rozmowy nie przyniosą zamierzonego rezultatu i skazany oświadczy, iż nie wyraża zgody na zamianę kary grzywny na pracę społecznie użyteczną, jedynym rozwiązaniem jest zarządzenie wykonania zastępczej kary pozbawienia wolności. Wydanie odpowiedniego zarządzenia nie powinno jednak zamykać drogi do rozłożenia grzywny na raty bądź odpracowania kary grzywny, o czym szerzej poniżej w pkt. III.3.

III. Zastępcza kara pozbawienia wolności

Na tle zarysowanych zmian jest sprawą oczywistą, iż w przyszłym modelu wykonywania kary grzywny wykonanie zastępczej kary pozbawienia wolności powinno być ostatecznością, gdy wszystkie możliwe sposoby zostały wykorzystane i nie ma możliwości wykonania kary grzywny w żadnej innej postaci. Przepisy regulujące zarządzenie zastępczej kary pozbawienia wolności powinny być zatem sformułowane możliwie jasno i precyzyjnie, uniemożliwiając sądowi tym samym zbyt pośpieszne wydanie postanowienia o zarządzeniu zastępczej kary pozbawienia wolności. Obecnie obowiązujące przepisy nie są w tym zakresie zadowolające i wymagają doprecyzowania (szerzej na ten temat poniżej w pkt. 2).

Projektując właściwe regulacje, trzeba jednak uwzględnić bardzo ważną funkcję zarządzenia zastępczej kary pozbawienia wolności, a mianowicie funkcję motywującą skazanego do zapłacenia kary grzywny bądź jej odpracowania. Generalnie skazany, który wie, że wydano orzeczenie zamieniające karę grzywny na zastępczą karę pozbawienia wolności, wykaże większą gotowość do zapłacenia kary grzywny ewentualnie podjęcia pracy społecznie użytecznej i sumiennego jej wykonywania aniżeli skazany, który musi się tylko liczyć z możliwością zarządzenia wykonania zastępczej kary pozbawienia wolności. Obecnie przepisy nie pozwalają jednak tej funkcji motywującej zarządzenia zastępczej kary pozbawienia wolności wykorzystać. Należy zatem rozważyć wprowadzenie do KKW przepisów, które umożliwiłyby sądowi zamianę kary grzywny na pracę społecznie użyteczną lub rozłożenie grzywny na raty po wydaniu postanowienia o zarządzeniu zastępczej kary pozbawienia wolności (szerzej na ten temat poniżej w pkt. 3).

By uniknąć osadzenia skazanych w zakładach karnych, należy także rozważyć możliwość przyznania sądowi kompetencji w zakresie skierowania do skazanego kuratora sądowego w celu udzielania mu pomocy w zakresie przygotowania wniosku o zezwolenie na odbycie zastęp-

czej kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego¹. Dozór elektroniczny ma już ustaloną pozycję w polskim systemie karnym i nie ma przeszkód, by wykorzystywać go szerzej w procesie wykonywania kary grzywny (szerzej na ten temat poniżej w pkt. 4).

W pierwszej kolejności należy jednak przedstawić liczbę osób odbywających zastępczą karę pozbawienia wolności za niezapłaconą karę grzywny (1).

1. Liczba zastępczych kar pozbawienia wolności

Z Rocznej Informacji Statystycznej Centralnego Zarządu Służby Więziennej wynika, że w dniu 31 grudnia 2013 r. było wykonywanych 2377 zastępczych kar pozbawienia wolności². Nie jest to liczba duża, zważywszy na fakt, że obejmuje ona także zastępcze kary pozbawienia wolności orzeczone w miejsce kary ograniczenia wolności. By jednak uzyskać pełen obraz problemu, należy sięgnąć po dane statystyczne, które ukazują liczbę osób, które w trakcie 2013 r. rozpoczęły pobyt w zakładzie karnym celem odbycia zastępczej kary pozbawienia wolności, co przedstawia tabela nr 1.

Z przedstawionych danych wynika, że problem zastępczych kar pozbawienia wolności w pierwszej kolejności dotyczy skazanych na grzywnę orzeczoną obok kary pozbawienia wolności bądź kary ograniczenia wolności. W 2013 r. 9479 osób rozpoczęło odbywanie zastępczej kary pozbawienia wolności za grzywnę orzeczoną obok innych kar, a 4414 osób za grzywnę samoistną. Łącznie problem ten dotyczył zatem prawie 14 000 osób. Jest to więc liczba, która nie pozwala bagatelizować problemu zastępczych kar pozbawienia wolności. Jeśli do tego przyjmiemy, że w przyszłości samoistna kara grzywny ma być orzekana w dużo większym zakresie, niż ma to miejsce obecnie, to w konsekwencji należy liczyć się ze znacznym wzrostem liczby zastępczych kar pozbawienia wolności. Wskazane powyżej liczby mogą ulec zwielokrotnieniu.

¹ Za wykonywaniem zastępczej kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego: *K. Postulski*, Orzekanie i wykonywanie zastępczej kary pozbawienia wolności (stan prawny, obawy, propozycje), *Probacja* 2/2013, s. 70.

² Ministerstwo Sprawiedliwości. Centralny Zarząd Służby Więziennej, *Roczna Informacja Statystyczna za rok 2013*, Warszawa 2014, s. 13.

W ich świetle wydaje się zatem konieczne udoskonalanie obecnego modelu wykonywania kary grzywny w celu uniknięcia wzrostu liczby zastępczych kar pozbawienia wolności.

Tabela nr 1

		Zastępcza kara pozbawienia wolności za grzywnę orzeczoną obok kary pozbawienia wolności lub ograniczenia wolności	Zastępcza kara pozbawienia wolności za grzywnę orzeczoną samoistnie
2004	Orzeczenia	17 676	110
	Osoby	14 905	98
2005	Orzeczenia	19 321	217
	Osoby	16 208	194
2006	Orzeczenia	19 253	311
	Osoby	16 232	290
2007	Orzeczenia	16 821	581
	Osoby	14 312	533
2008	Orzeczenia	13 079	3495
	Osoby	11 259	3333
2009	Orzeczenia	12 601	5140
	Osoby	10 814	4866
2010	Orzeczenia	12 777	5213
	Osoby	11 019	4949
2011	Orzeczenia	12 463	5091
	Osoby	10 763	4852
2012	Orzeczenia	13 264	5607
	Osoby	11 371	5348
2013	Orzeczenia	10 840	4618
	Osoby	9479	4414

Źródło: Centralna Baza Danych Osób Pozbawionych Wolności Noe.NET. Wyk. AZ. Dane zostały pozyskane bezpośrednio z Centralnego Zarządu Służby Więziennej.

2. Przesłanki zarządzenia wykonania zastępczej kary pozbawienia wolności

Przepisy regulujące możliwość zarządzenia wykonania zastępczej kary pozbawienia wolności powinny być sformułowane bardzo jasno i restrykcyjnie, pozostawiając sądowi mały margines swobody. Tego

warunku nie spełnia art. 46 § 1 KKW, posługując się pojęciami ocennymi, takimi jak „niemożliwa” bądź „niecelowa” w kontekście zamiany kary grzywny na pracę społecznie użyteczną. Oba pojęcia dopuszczają szeroką interpretację i w konsekwencji zbyt szybkie zarządzenie wykonania zastępczej kary pozbawienia wolności. Zarówno pojęcie „niemożliwa”, jak i pojęcie „niecelowa” powinny zostać zastąpione konkretnym wyliczeniem sytuacji, kiedy zarządzenie zastępczej kary pozbawienia wolności jest dopuszczalne. Taka sytuacja ma zapewne miejsce wtedy, gdy stan zdrowia skazanego (choroba, niepełnosprawność, uzależnienie), jego wiek bądź sytuacja rodzinna (konieczność całodobowej opieki nad małymi dziećmi lub chorym członkiem rodziny) uniemożliwiają wykonanie pracy społecznie użytecznej. Kolejną przyczyną to brak woli odpracowania kary grzywny. Wprawdzie art. 45 KKW w obecnie obowiązującej postaci nie wymaga zgody skazanego jako przesłanki warunkującej zamianę karę grzywny na pracę społecznie użyteczną, ale zgodnie z § 368 ust. 2 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 lutego 2007 r. Regulamin urzędowania sądów powszechnych³ prezes sądu lub upoważniony sędzia może przed posiedzeniem w przedmiocie zarządzenia zastępczej kary pozbawienia wolności skierować do skazanego pismo o wyrażenie zgody na zamianę kary grzywny na pracę społecznie użyteczną. Jeżeli skazany zareaguje na to pismo i udzieli odpowiedzi negatywnej, sąd powinien mieć możliwość zarządzenia zastępczej kary pozbawienia wolności bez konieczności zamiany kary grzywny na pracę społecznie użyteczną i kierowania sprawy do sądowego kuratora zawodowego. Prawdopodobnie sądy dziś tak postępują, powołując się na niecelowość zamiany kary grzywny na pracę społecznie użyteczną. Byłoby stratą czasu, jeżeli sąd, uzyskawszy jednoznaczne oświadczenie skazanego, iż nie godzi on się na zamianę kary grzywny na pracę społecznie użyteczną, podejmowałby taką decyzję. Jeżeli jednak skazany nie zareaguje na pismo sądu i nie stawi się na posiedzeniu w przedmiocie zamiany kary grzywny na pracę społecznie użyteczną, sąd powinien być zobligowany do zamiany kary grzywny na pracę społecznie użyteczną, gdyż w takim przypadku nie można stwierdzić nastawienia skazanego do wykonywania pracy społecznie użytecznej i nie można wykluczyć, że skazany jest gotowy do wykonania pracy społecznie użytecznej, ale z różnych powodów nie zareagował na pismo sądu

³ Dz. U. z 2007 r., Nr 38, poz. 249.

lub nie stawił się na posiedzeniu w przedmiocie zamiany kary grzywny na pracę społecznie użyteczną, jeżeli zostało ono w ogóle zarządzone. Reasumując zatem ten wątek rozważań, należy podkreślić, iż nie jest konieczny powrót do poprzedniego stanu prawnego, który wymagał zgody skazanego jako przesłanki warunkującej możliwość zamiany kary grzywny na pracę społecznie użyteczną, lecz niezbędne jest doprecyzowanie przepisów, które w przypadku jednoznacznego oświadczenia skazanego, iż nie godzi on się na zamianę kary grzywny na pracę społecznie użyteczną, pozwalałyby sądowi zarządzić zastępczą karę pozbawienia wolności.

3. Możliwość wykonywania pracy społecznie użytecznej lub zapłaty kary grzywny w ratach po zarządzeniu zastępczej kary pozbawienia wolności

W poprzednim stanie prawnym zgodnie z art. 47 § 3 KKW sąd w uzasadnionych wypadkach mógł na wniosek skazanego, wobec którego orzeczono wykonanie zastępczej kary pozbawienia wolności, zamienić tę karę na wykonywanie pracy społecznie użytecznej. Ponowna zamiana zastępczej kary pozbawienia wolności na wykonywanie pracy społecznie użytecznej nie była dopuszczalna. Z powodów zupełnie niezrozumiałych przepis ten został uchylony ustawą z dnia 16 września 2011 r.⁴ Uzasadnienie tej decyzji jest skrajnie lapidarne:

Zważywszy na fakt, że aktualnie obowiązujące rozwiązania prawne zawarte w art. 47 § 3 i 4 K.k.w. stanowią wyraz jedynie skomplikowania postępowania wykonawczego i prowadzą do jego oczywistego wydłużenia w wyniku ponownej zamiany form wykonania grzywny (§ 3 w obowiązującym brzmieniu), bądź nieuzasadnionych ze względów kryminologicznych zmian przelicznika kary zastępczej (§ 4 w obowiązującym brzmieniu), z rozwiązań tych należało zrezygnować⁵.

⁴ Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2011 r., Nr 240, poz. 1431.

⁵ Uzasadnienie do Rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw, Druk sejmowy nr 3961, s. 14.

Ta argumentacja jest zapewne nieprzekonująca. To, że postępowanie wykonawcze w niektórych przypadkach musi być skomplikowane, gdyż wymaga wielu modyfikacji warunkowanych postawą skazanego, wynika z natury tego postępowania. Trzeba bowiem pamiętać o tym, że skazani na karę grzywny to nie zawsze „przeciętni obywatele”, lecz osoby wymagające resocjalizacji. Najprostszym rozwiązaniem byłoby zapewne wykonanie zastępczej kary pozbawienia wolności, ale przecież nie o takie rozwiązanie chodzi. Trzeba także pogodzić się z okolicznością, że postępowanie wykonawcze kary grzywny musi w niektórych przypadkach trwać. Ten czas nie jest jednak nigdy zmarnowany, gdyż poprzez podjęcie odpowiednich działań zwiększa się szansę na uniknięcie wykonania zastępczej kary pozbawienia wolności.

Ustawa z dnia 16 września 2011 r. zmieniła także treść art. 49 § 3 KKW, który przewidywał możliwość rozłożenia grzywny na raty po wydaniu zarządzenia o zamianie kary grzywny na zastępczą karę pozbawienia wolności, a nawet po osadzeniu skazanego w zakładzie karnym⁶. Także i ta decyzja ustawodawcy zasługuje na krytykę, gdyż uniemożliwia uniknięcie wykonania bądź skrócenia zastępczej kary pozbawienia wolności.

Istnieje zatem pilna potrzeba przywrócenia zarówno art. 47 § 3 KKW⁷, jak i art. 49 § 3 KKW obowiązujących przed nowelą wprowadzoną przez ustawę z dnia 16 września 2011 r., choć przywrócone przepisy niekoniecznie muszą mieć poprzednio obowiązującą treść. W dobrym kierunku idzie zapewne projekt z dnia 10 grudnia 2013 r., przewidując dodanie art. 48a, który stwarza sądowi możliwość wstrzy-

⁶ Zdaniem *K. Postulskiego* sąd może w obecnym stanie prawnym rozłożyć grzywnę na raty także po osadzeniu skazanego w zakładzie karnym, gdyż art. 49 KKW nie określa, w jakim czasie sąd może orzec o rozłożeniu grzywny na raty: *K. Postulski*, Kodeks karny wykonawczy. Komentarz, Warszawa 2012, s. 284; podobnie *A. Antkowiak*, Rozłożenie na raty kary grzywny, [w:] *M. Sadowski* (red.), *Acta Erasiana*, t. 5, Wrocław 2013, s. 103. Ta wykładnia nie uwzględnia jednak wykładni historycznej, która prowadzi do wniosku, iż ustawodawca, zmieniając treść art. 49 § 3 KKW, chciał ograniczenia możliwości rozkładania grzywny na raty po wydaniu przez sąd postanowienia o zarządzeniu zastępczej kary pozbawienia wolności.

⁷ *T. Szymanowski*, Zmiany prawa karnego wykonawczego (o potrzebie i zbędności nowelizacji przepisów), „Państwo i Prawo” 2/2012, s. 56; *K. Postulski*, Orzekanie i wykonywanie zastępczej kary pozbawienia wolności (stan prawny, obawy, propozycje), *Probacja* 2/2013, s. 69.

mania w każdym czasie wykonania zastępczej kary pozbawienia wolności zarządzonej w wypadku, o którym mowa w art. 46 § 1 pkt 1 KKW, jeżeli skazany oświadczy na piśmie, że podejmie pracę społecznie użyteczną i podda się rygorom z nią związanym⁸. Nie ma powodu, by sąd nie miał możliwości wstrzymania wykonania zastępczej kary pozbawienia wolności także wtedy, gdy skazany uzyska możliwość spłaty kary grzywny w ratach. Należy założyć, że pewna grupa skazanych nie będzie chciała bądź mogła wykonywać pracy społecznie użytecznej i jedyną formą uniknięcia osadzenia w zakładzie karnym bądź skrócenia tam pobytu będzie spłata kary grzywny w ratach. Naturalnie w przypadku osadzonych w zakładzie karnym decyzja w sprawie rozłożenia grzywny na raty i wstrzymania wykonania zastępczej kary pozbawienia wolności będzie wymagała szczególnej ostrożności.

4. Wykonywanie zastępczej kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego

Negatywna postawa skazanego względem zapłacenia kary grzywny bądź jej odpracowania nie powinna w żadnym razie prowadzić do osadzenia go w zakładzie karnym. W przyszłym modelu wykonywania kary grzywny regułą powinno być wykonywanie zastępczej kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego. Za takim rozwiązaniem przemawia przede wszystkim fakt, iż skazani na karę grzywny nie wymagają izolacji więziennej. Nie są to przestępcy niebezpieczni, którzy stwarzają poważne zagrożenie dla społeczeństwa. Krótkoterminowy pobyt w zakładzie karnym może mieć jednak dla skazanego szereg negatywnych konsekwencji, zwłaszcza może prowadzić do utraty pracy, zerwania więzi rodzinnych i jego stygmatyzacji. Poza tym krótki okres odbywania kary nie pozwala na przeprowadzenie procesu resocjalizacji. Nie można także tracić z pola widzenia problemu braku miejsc w polskich zakładach karnych, które powinny być wykorzystywane przede

⁸ Wprawdzie i w obecnym stanie prawnym każda decyzja w postępowaniu wykonawczym może być zmieniona na podstawie art. 24 § 1 KKW, jeżeli ujawnią się nowe lub poprzednio nie znane okoliczności istotne dla rozstrzygnięcia. Jak pokazuje jednak praktyka, sądy bardzo rzadko korzystają z tej możliwości, zatem wprowadzenie wyraźnej podstawy prawnej zasługuje na aprobatę.

wszystkim w celu izolacji niebezpiecznych przestępców. Wątpliwe są także korzyści zastępczej kary pozbawienia wolności na tle czasu pracy, jaki służba więzienna musi poświęcić na przyjęcie i zwolnienie skazanego na zastępczą karę pozbawienia wolności. Koszty pobytu skazanego w zakładzie karnym nie są jedynym elementem obciążającym budżet państwa, gdyż skazani poprzez pobyt w zakładzie karnym nabywają prawo do pomocy postpenitencjarnej. Wszystkie te argumenty przemawiają za tym, by osadzenie skazanego w zakładzie karnym było wyjątkiem, wykorzystywanym w szczególności wtedy, gdy nie ma możliwości wykonywania zastępczej kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego lub skazany nie godzi się na taką formę wykonywania zastępczej kary pozbawienia wolności, lub uporczywie narusza obowiązki związane z wykonywaniem zastępczej kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego.

Art. 7 Ustawy z dnia 7 września 2007 r. o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego⁹ przewiduje możliwość ubiegania się przez skazanego o udzielenie zgody na odbycie zastępczej kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego¹⁰. Obecny stan prawny przewiduje zatem możliwość odbywania zastępczej kary pozbawienia wolności w tej formie. Skazany jednak nie musi być świadomy, iż taka możliwość w ogóle istnieje. Żaden przepis nie przewiduje bowiem obowiązku pouczenia go w tym zakresie. Nie można zatem wykluczyć, iż istnieje spora część skazanych, która po zamianie kary grzywny na zastępczą karę pozbawienia wolności nie korzysta z możliwości ubiegania się o udzielenie zgody na odbycie kary w systemie dozoru elektronicznego, gdyż o tej alternatywie po prostu nie wie. Poza tym należy wziąć pod uwagę, że część skazanych, która o tej alternatywie wie, może nie być w stanie sformułować odpowiedniego wniosku do sądu penitencjarnego, nie mówiąc już o jego właściwym uzasadnieniu. Te trudności potęguje dodatkowo skomplikowany stan prawny, który nie do końca udziela jednoznacznej odpowiedzi na pytanie, jakie przesłanki obowiązują w przypadku orzeczenia o udzieleniu zgody na odbycie zastępczej kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego¹¹. Istnieje zatem w tym

⁹ Dz. U. z 2007 r., Nr 191, poz. 1366 z późn. zm.

¹⁰ Ta możliwość powinna zostać zachowana w przyszłości.

¹¹ Szerzej na ten temat: *M. Rusinek*, Ustawa o dozorcze elektronicznym. Komentarz, Warszawa 2010, tezy do art. 7.

zakresie pilna potrzeba interwencji ustawodawcy, która powinna rozwiązać pojawiające się w literaturze wątpliwości.

Powyższe okoliczności przemawiają za wprowadzeniem do KKW przepisów, które niwelowałyby przedstawione powyżej deficyty skazanego. Zwłaszcza należałoby nałożyć na sąd obowiązek pouczenia skazanego w trakcie posiedzenia w przedmiocie zarządzenia wykonania zastępczej kary pozbawienia wolności o możliwości wykonywania zastępczej kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego. Takie pouczenie nie zajmie sądowi wiele czasu, a jednocześnie zapewni, iż skazani, którzy stawiają się na posiedzeniu, opuszczają sąd z wiedzą na temat możliwości odbywania zastępczej kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego. Jeżeli skazany nie stawiał się na posiedzeniu w przedmiocie zarządzenia zastępczej kary pozbawienia wolności, to do postanowienia o zarządzeniu zastępczej kary pozbawienia wolności należałoby dołączyć pouczenie o możliwości ubiegania się o udzielenie zgody na wykonywanie zastępczej kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego. Przedstawione rozwiązanie zapewni, że każdy skazany uzyska wiedzę na temat możliwości odbywania zastępczej kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego.

Jak wyżej zauważono, samo pouczenie może w konkretnym przypadku okazać się niewystarczające, gdyż zawsze znajdą się skazani, którzy z różnych powodów nie wystąpią do sądu penitencjarnego z odpowiednim wnioskiem. W takiej sytuacji należy umożliwić sądowi skierowanie kuratora sądowego (społecznego bądź zawodowego) do skazanego w celu udzielenia mu pomocy w zakresie przygotowania wniosku o udzielenie zgody na odbycie zastępczej kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego. Warto również rozważyć możliwość przyznania sądowemu kuratorowi zawodowemu kompetencji do wystąpienia do sądu penitencjarnego w imieniu skazanego z odpowiednim wnioskiem, naturalnie po uzyskaniu odpowiedniej zgody skazanego. To rozwiązanie może być szczególnie pomocne w przypadku skazanych, którzy nie potrafią sformułować wniosku. Niezależnie od tego, jaką formę przybiorą ostateczne przepisy, konieczne jest wprowadzenie do systemu elementów pomocniczych, które będą stymulować skazanych do odbywania zastępczej kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego.

IV. Praca społecznie użyteczna

Kluczowa dla funkcjonowania kary grzywny w systemie karnym jest możliwość zamiany tej kary na pracę społecznie użyteczną. Jest to newralgiczny punkt postępowania wykonawczego i przede wszystkim od funkcjonowania tego elementu zależy liczba zastępczych kar pozbawienia wolności. Zawsze bowiem znajdzie się pewna liczba skazanych, którzy nie będą w stanie zapłacić kary grzywny. Model wykonywania kary grzywny musi zatem przewidywać efektywny system zapewniający tym osobom możliwość odpracowania tej kary.

1. Cel wykonywania pracy społecznie użytecznej

Zgodnie z art. 53 § 1 KKW, który na mocy art. 45 § 2 KKW znajduje odpowiednie zastosowanie w przypadku wykonywania pracy społecznie użytecznej, wykonanie kary ograniczenia wolności ma na celu wzbudzenie w skazanym woli kształtowania jego społecznie pożądanых postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego. W świetle tego przepisu wykonywanie pracy społecznie użytecznej w ramach wykonywania kary grzywny powinno prowadzić do zmiany postawy skazanego¹. Jest zatem oczywiste, iż to osoba sprawcy, a przede wszystkim jego postawa stoi w centrum postępowania wykonawczego na etapie wykonywania pracy społecznie użytecznej. Nie chodzi na pewno o korzyści materialne, jakie wynikają z nieodpłatnej pracy skazanego. Największą korzyścią społeczną jest bowiem to, że skazany będzie chciał zmienić swoją postawę i w konsekwencji nie będzie więcej popełniał przestępstw. Nie jest również celem wykonywania pracy społecznie użytecznej przysporzenie skazanemu

¹ Szerzej na ten temat: R. Giętkowski, Kara ograniczenia wolności w polskim prawie karnym, Warszawa 2007, s. 54.

jak największych dolegliwości, gdyż w takim wypadku można by jeszcze pogłębić negatywny stosunek niektórych skazanych do pracy.

Należy przy tym pamiętać, iż **dolegliwość wykonywania pracy społecznie użytecznej polega przede wszystkim na tym, że skazany musi wykonywać pracę nieodpłatnie**. Nie uzyskuje on z tytułu wykonywania pracy żadnego wynagrodzenia. Za swój wysiłek nie może on nabyć żadnych dóbr, co ma mu uzmysłwić nieopłacalność popełniania przestępstw.

Skoro zatem, jak wcześniej zauważono, zmiana postawy skazanego stoi w centrum art. 53 § 1 KKW, to wykonywanie pracy społecznie użytecznej należy postrzegać jako proces, który ze swojej natury – jak każdy proces resocjalizacyjny – musi trwać. Należy abstrakcyjnie założyć, że im początkowa postawa skazanego będzie bardziej negatywna, tym dłuższy musi być proces zmierzający do jej zmiany i tym wyższe muszą być kwalifikacje osób nadzorujących wykonywanie pracy społecznie użytecznej. Trudno oczekiwać osiągnięcia wszystkich rezultatów na samym początku tego procesu. Nie można również zakładać, iż zmiana ta nastąpi z dnia na dzień, w szczególności jeżeli skazany do tej pory nie pracował i wychowywał się środowisku przejawiającym negatywny stosunek do pracy. W takim przypadku nie można oczekiwać, iż skazany chętnie przyjmie każdą ofertę pracy złożoną przez sądowego kuratora zawodowego. Nierealistyczne jest także założenie, iż skazany pozbawiony etyki i dyscypliny pracy, odpowiedzialności, punktualności i wszystkich innych niezbędnych cech warunkujących prawidłowe wykonywanie pracy będzie wykonywał pracę sumiennie i z pełnym zaangażowaniem. W świetle celu art. 53 § 1 KKW proces wykonywania pracy społecznie użytecznej musi zatem opierać się na takich elementach jak cierpliwość i wyrozumiałość wobec skazanego, które są podstawą każdego procesu wychowawczego. Immanentną cechą takiego procesu są problemy, na które system wykonywania kary grzywny musi być przygotowany. Im system jest lepiej przygotowany na potencjalne problemy, tym większa szansa na pozytywny wynik końcowy.

Poza tym niezbędnym warunkiem powodzenia tego procesu jest podmiotowe traktowanie skazanego, co oznacza w praktyce uwzględnienie jego oczekiwań, gdyż zmiana postawy skazanego nie może odbyć się wbrew jego woli. Traktowanie skazanego przedmiotowo, bez uwzględnienia jego oczekiwań, z góry skazuje proces resocjalizacji i wykonywanie pracy społecznie użytecznej na niepowodzenie.

2. Miejsca wykonywania pracy

Z uwagi na resocjalizacyjny charakter pracy społecznie użytecznej i zróżnicowaną sytuację skazanych na karę grzywny kluczowym elementem dla jej prawidłowego funkcjonowania jest dostateczna liczba miejsc pracy, która będzie zapewniać szeroki wachlarz możliwości². Należy wyjść z założenia, że im sądowy kurator zawodowy będzie miał więcej miejsc pracy do dyspozycji i im bardziej te miejsca będą zróżnicowane, tym większe prawdopodobieństwo, iż wybór miejsca pracy (o czym szerzej poniżej w pkt. 3) będzie odpowiedni dla każdego skazanego. Ważne jest szczególnie to, by były to miejsca, które zapewnią możliwość pracy grupowej, jak i indywidualnej. Do dyspozycji sądowego kuratora zawodowego powinny pozostawać także miejsca pracy, które dają możliwość wykonywania pracy w godzinach popołudniowych lub nocnych oraz w weekendy. Najważniejsze jednak jest to, by były to miejsca zróżnicowane pod względem rodzaju wykonywanych czynności, tak aby można było w jak największym stopniu uwzględnić predyspozycje i oczekiwania skazanego. Część skazanych wymaga szczególnej opieki, co powoduje konieczność stworzenia specjalistycznych miejsc pracy, do których powinni być kierowani najbardziej problematyczni skazani (szerzej na temat poniżej w pkt. a.). Niezbędne jest także stworzenie odrębnych miejsc pracy dla skazanych uzależnionych od alkoholu i środków odurzających, którzy stwarzają szczególnie problemy na etapie wykonywania pracy społecznie użytecznej (szerzej na ten temat poniżej w pkt. b.). Wydaje się także konieczne wyznaczenie na terenie właściwości każdego sądu okręgowego pracownika odpowiedzialnego za tworzenie równomiernie rozłożonej sieci miejsc pracy i monitorowanie jej funkcjonowania, co umożliwi sądowym kuratorom zawodowym optymalny dla każdego skazanego wybór miejsca pracy (szerzej na ten temat poniżej w pkt. c.). Wreszcie należy rozważyć stworzenie elektronicznej bazy danych na obszarze właściwości każdego sądu okręgowego, która będzie odzwierciedlać wszystkie aktualnie dostępne miejsca pracy (szerzej na ten temat poniżej w pkt. d.).

² By zachęcić organizacje pozarządowe do tworzenia miejsc pracy, warto rozważyć wprowadzenie przywilejów podatkowych.

a) Specjalistyczne miejsca pracy

Jest sprawą oczywistą, że część skazanych, którzy wyrażają zgodę na wykonywanie pracy społecznie użytecznej, nie posiada cech niezbędnych do wykonywania pracy. Nie chodzi tutaj o kwalifikacje i umiejętności zawodowe, lecz o pewne przymioty, które są konieczne do wykonywania pracy, takie jak sumienność, punktualność, systematyczność, zaangażowanie w pracę, umiejętność rozwiązywania problemów interpersonalnych itp. Osoby wykonujące prace społecznie użyteczne mogą mieć także szereg innych problemów życiowych, których nie są w stanie samodzielnie przezwyciężyć, rzutujących jednak bardzo istotnie na ich sposób wykonywania pracy społecznie użytecznej. Problemy życiowe skazanych mogą mieć bardzo różne źródła – mogą wynikać z braku kompetencji społecznych, braku umiejętności planowania życia lub braku umiejętności gospodarowania środkami finansowymi itp. Konieczne jest zatem udzielenie takim skazanym odpowiedniego wsparcia, które nie będzie się koncentrować wyłącznie na procesie wykonywania pracy, lecz uwzględni także pomoc w zakresie rozwiązywania problemów życiowych³. Jest sprawą oczywistą, że takiej pomocy mogą udzielić skazanym w miejscu pracy wyłącznie osoby, które będą miały odpowiednie przygotowanie pedagogiczne lub psychologiczne, potrzebne nie tylko do odpowiedniego stymulowania skazanego do wykonywania pracy społecznie użytecznej, lecz także by szeroko oddziaływać na jego postawę. Takie osoby są zazwyczaj zatrudnione w instytucjach pedagogicznych (szkołach, pogotowiacz opiekuńczych itp.) i nie ma przeszkód natury prawnej, które uniemożliwiałyby włączanie tych instytucji w proces wykonywania pracy społecznie użytecznej. Przygotowanie pedagogiczne tych osób gwarantuje kompleksowe wsparcie skazanego, uwzględniające także jego kontekst życiowy, gdyż tylko takie podejście stwarza szansę na powodzenie procesu wykonywania pracy społecznie użytecznej. Osoba opiekująca się skazanym w miejscu pracy powinna uzyskać z tego tytułu dodatkowe wynagrodzenie, które odpowiadałoby zakresowi dodatkowych obowiązków wykraczających poza zwykłą kon-

³ Szerzej na ten temat w niemieckim prawie: *F. Dünkel, J. Scheel, Vermeidung von Ersatzfreiheitsstrafen durch gemeinnützige Arbeit: das Projekt „Ausweg“ in Mecklenburg-Vorpommern, Mönchengladbach 2006, s. 26.*

trolę nad skazanym. Powinno ono być ustalone w odpowiedniej wysokości, by zachęcić takie osoby do włączenia się w proces wykonywania pracy społecznie użytecznej.

b) Terapeutyczne miejsca pracy

Obok specjalistycznych miejsc pracy konieczne jest także stworzenie terapeutycznych miejsc pracy dla osób uzależnionych, które wymagają specjalnego traktowania z uwagi na swoją chorobę. Terapeutyczne miejsca pracy powinny być zlokalizowane w szczególności w ośrodkach leczenia uzależnień. Także takie miejsca wymagają prac porządkowych i konserwatorskich, którymi z powodzeniem mogliby zajmować się skazani wykonujący prace społecznie użyteczne. Zaletą tego rozwiązania jest to, iż w takim ośrodku pracują osoby, które mają odpowiednią wiedzę na temat postępowania z osobami uzależnionymi. Odpowiednio wykwalifikowany opiekun zwiększa szansę na to, że skazany wywiąże się ze swojego obowiązku pracy. Nie można także z góry wykluczyć, iż wykonywanie pracy społecznie użytecznej przez skazanego w ośrodku zajmującym się leczeniem uzależnień może w konsekwencji prowadzić do podjęcia przez skazanego dobrowolnego leczenia. Warto zatem także rozważyć wprowadzenie możliwości przyznania wynagrodzenia opiekunom, którzy zgodziliby się podjąć opieki nad skazanymi w takich ośrodkach, by zachęcić ich do brania udziału w procesie wykonywania pracy społecznie użytecznej. Koszty będą zapewne niższe aniżeli wydatki na umieszczenie skazanego w zakładzie karnym, nie licząc korzyści, jakie społeczeństwo może odnieść, jeżeli skazany podejmie leczenie i przyniesie ono zamierzone skutki.

c) Pracownik sądu odpowiedzialny za stworzenie sieci miejsc pracy

W świetle powyższych uwag konieczne jest stworzenie na obszarze właściwości każdego sądu okręgowego sieci miejsc pracy. Niezbędne jest rozwiązanie systemowe, które będzie funkcjonować na terenie całego kraju. Stworzenie takiego systemu wymaga ogromnego nakładu sił i zaangażowania, ale przede wszystkim ustalenia osoby odpowiedzialnej za tworzenie i monitorowanie tej sieci. Obecne przepisy nie są w tym zakresie zadowalające. Zgodnie z § 29 ust. 1 Rozporządzenia Ministra

Sprawiedliwości z dnia 26 lutego 2013 r. w sprawie sposobu wykonywania obowiązków i uprawnień przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych⁴ obowiązek pozyskiwania podmiotów, w których skazany będzie mógł wykonywać nieodpłatną kontrolowaną pracę na cele społeczne, spoczywa na kuratorach zawodowych. Nie ma przeszkód, by te zadania nadal wykonywali kuratorzy zawodowi, ale wyznaczeni imiennie, by w przypadku braku dostatecznej liczby miejsc pracy bądź odpowiedniego zróżnicowania można było wyciągnąć konsekwencje wobec osoby odpowiedzialnej. W zależności od czasochłonności tych czynności należałoby rozważyć powierzenie tych czynności więcej niż jednej osobie. **Ważne jest jednak to, by ta osoba zajmowała się wyłącznie pozyskiwaniem miejsc pracy i monitorowaniem sieci.** W tym celu powinna ona stale poszukiwać nowych miejsc pracy, nawiązując kontakt z potencjalnymi pracodawcami, w szczególności zachęcając ich do wyrażenia zgody na przyjęcie skazanych. Szczególnie ważne jest pozyskiwanie specjalistycznych i terapeutycznych miejsc pracy oraz zachęcanie organizacji pozarządowych do tworzenia miejsc pracy dla skazanych. Jej zadaniem powinno być także tłumaczenie potencjalnym pracodawcom, na czym polega praca społecznie użyteczna. Dodatkowym obowiązkiem osoby odpowiedzialnej za tworzenie sieci miejsc pracy powinno być także ustalanie, w której części obszaru objętego właściwością sądu okręgowego występują braki, i podjęcie odpowiednich działań w celu ich usunięcia. Dzięki takim czynnościom powinna w relatywnie krótkim czasie powstać sieć miejsc pracy na terenie właściwości każdego sądu okręgowego, obejmująca zwykle, specjalistyczne oraz terapeutyczne miejsca pracy, zewidencjonowane w elektronicznej bazie danych, o czym szerzej w kolejnym punkcie.

d) Elektroniczna baza miejsc pracy

Obecne przepisy obligują organy gminy do prowadzenia wykazu jedynie tych podmiotów, w których skazany może realizować obowiązek pracy społecznie użytecznej (§ 3 ust. 5 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 czerwca 2010 r. w sprawie podmiotów, w których jest wykonywana kara ograniczenia wolności oraz praca społecz-

⁴ Dz. U. z 2013 r., poz. 335.

nie użyteczna⁵). Należy jednak uwzględnić fakt, że zgodnie z art. 56 § 3 KKW nieodpłatna kontrolowana praca może być także wykonywana na rzecz instytucji lub organizacji reprezentujących społeczność lokalną oraz w placówkach oświatowo-wychowawczych, młodzieżowych ośrodkach wychowawczych, młodzieżowych ośrodkach socjoterapii, podmiotach leczniczych w rozumieniu przepisów o działalności leczniczej, jednostkach organizacyjnych pomocy społecznej, fundacjach, stowarzyszeniach i innych instytucjach lub organizacjach użyteczności publicznej, niosących pomoc charytatywną, za ich zgodą. Do tych podmiotów nie znajdują jednak zastosowania przepisy o ujęciu ich w wykazie (§ 9 wyżej wymienionego Rozporządzenia), co powoduje, że nie muszą one być ewidencjonowane. W konsekwencji brakuje jednolitej bazy danych, która obejmowałaby zarówno podmioty wyznaczone przez właściwy organ gminy i ujęte w wykazie prowadzonym przez ten organ, jak i podmioty wymienione w art. 56 § 3 KKW. Taka baza danych znacznie ułatwiłaby sądowym kuratorom zawodowym udzielanie pomocy skazanemu w wyborze odpowiedniego miejsca pracy. Powinna ona obejmować wszystkie trzy kategorie miejsc pracy (zwykłe, specjalistyczne i terapeutyczne), dzięki czemu prezes sądu oraz Ministerstwo Sprawiedliwości mogłoby kontrolować dostępność miejsc pracy na obszarze właściwości danego sądu okręgowego, która jak wyżej zauważono, warunkuje prawidłowość funkcjonowania całego systemu.

3. Wybór miejsca wykonywania pracy

O powodzeniu wykonywania pracy społecznie użytecznej decyduje w dużym stopniu wybór miejsca pracy. Obecnie funkcjonujący model nie może być uznany za zadowalający, gdyż często wybór miejsca pracy zależy przede wszystkim **od dostępności miejsca**, a nie od predyspozycji zawodowych i społecznych skazanego oraz jego oczekiwań. Słabość ta jest szczególnie widoczna w treści art. 57 § 1 KKW, który znajduje odpowiednie zastosowanie w postępowaniu wykonawczym kary grzywny. Przepis ten brzmi: „Sądowy kurator zawodowy w terminie 7 dni od doręczenia orzeczenia wzywa skazanego oraz poucza go o pra-

⁵ Dz. U. z 2010 r., Nr 98, poz. 634.

wach i obowiązkach oraz konsekwencjach wynikających z uchylania się od odbywania kary, a także określa, po wysłuchaniu skazanego, rodzaj, miejsce i termin rozpoczęcia pracy (...)" Przepis ten czyni ze skazanego bierny podmiot, który właściwie zdany jest na decyzję kuratora. Jedynym obowiązkiem kuratora jest wysłuchanie skazanego, a wysłuchanie to przecież nie to samo, co uwzględnienie jego oczekiwań. Te są jednak w kontekście wyboru pracy decydujące. **Jeżeli skazany z różnych powodów od samego początku nie akceptuje wskazanego miejsca pracy, trudno oczekiwać, by stawiał się w miejscu pracy i wytrwał w tej pracy przez kolejne tygodnie czy miesiące.** Skazany musi choć w minimalnym zakresie mieć pozytywny stosunek do przyszłego miejsca pracy, a można to osiągnąć w pierwszej fazie wykonywania pracy społecznie użytecznej poprzez uwzględnienie jego oczekiwań. W tym przejawia się podmiotowe traktowanie skazanego, które jest jednym z fundamentów KKW. Dlatego też sądowy kurator zawodowy w momencie wyznaczania miejsca pracy powinien w pierwszej kolejności wysłuchać propozycji skazanego, którą mógłby odrzucić wyłącznie z ważnych powodów, najlepiej wymienionych enumeratywnie w ustawie. Wartą rozważenia propozycją jest także wyznaczenie przez sądowego kuratora zawodowego skazanemu 7-dniowego terminu celem zaproponowania określonego miejsca pracy. W tym czasie skazany mógłby się udać do danej placówki i ustalić, czy istnieje tam możliwość odpracowania kary grzywny. Podstawowym celem przedstawionej propozycji pozostaje jednak odwrócenie obecnej sytuacji, gdzie sądowy kurator zawodowy może narzucić skazanemu miejsce pracy, którego skazany nie akceptuje. Należy podkreślić, iż podmiotowe traktowanie skazanego w najmniejszym stopniu nie umniejsza represyjności postępowania wykonawczego, **gdyż dolegliwość odpracowywania kary grzywny, o czym była mowa już powyżej, polega przede wszystkim na tym, że skazany musi swoją pracę wykonać nieodpłatnie.** Nie należy zwiększać tej dolegliwości przez narzucanie skazanemu pracy, której on od samego początku nie akceptuje. Praca sama w sobie nie ma być dla skazanego dolegliwością, wręcz przeciwnie – powinna ona prowadzić do wyrobienia w skazanym pozytywnego stosunku do tej formy aktywności ludzkiej. Jeżeli celem wykonywania pracy społecznie użytecznej ma być zmiana postawy skazanego, to niezbędnym warunkiem jest uwzględnienie jego punktu widzenia w momencie wyboru miejsca pracy, co nie znaczy, że sądowy

kurator zawodowy w trakcie postępowania wykonawczego nie powinien skazanemu poprzez rozmowy uświadamiać, iż jego poglądy na konkretną pracę są nieprawidłowe, np. wtedy, gdy skazany odmawiał przyjęcia określonej pracy, gdyż uważa konkretne zajęcie za wstydliwe itp. W świetle tej koncepcji staje się jasne, że sądowy kurator zawodowy powinien być osobą, **która wyłącznie pomoże skazanemu w znalezieniu odpowiedniego miejsca pracy**, lecz nie będzie mu tego miejsca narzucać. Pomoc sądowego kuratora zawodowego jest szczególnie potrzebna wtedy, gdy skazany wykazuje nieporadność w poszukiwaniu miejsca pracy. W takim przypadku sądowy kurator zawodowy powinien przedstawić skazanemu przynajmniej trzy miejsca pracy, w których mógłby on realizować obowiązek pracy. Dzięki takiemu rozwiązaniu zwiększa się szansę na to, że skazany uzyska możliwość wyboru miejsca pracy, które wstępnie zaakceptuje, a tym samym rośnie prawdopodobieństwo, że skazany stawi się w miejscu pracy. Ten wariant jest jednak tylko wtedy możliwy do zrealizowania, gdy sądowy kurator zawodowy będzie dysponował odpowiednią liczbą miejsc pracy. Te miejsca pracy musi zagwarantować osoba odpowiedzialna na terenie właściwości sądu okręgowego za stworzenie sieci miejsc pracy, o czym była mowa powyżej.

4. Przesłanki wystąpienia przez sądowego kuratora zawodowego do sądu o zarządzenie zastępczej kary pozbawienia wolności

W ścisłym związku z przesłankami związanymi z zarządzeniem wykonania zastępczej kary pozbawienia wolności określonymi w art. 46 KKW pozostają przesłanki obligujące sądowego kuratora zawodowego do wystąpienia do sądu z wnioskiem o zarządzenie wykonania zastępczej kary pozbawienia wolności. Są one określone w art. 57 § 2 i 3 KKW, który brzmi następująco:

§ 2. W wypadku gdy skazany nie stawi się na wezwanie lub pouczony o prawach, obowiązkach i konsekwencjach związanych z wykonywaniem nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne oświadczy sądowemu kuratorowi zawodowemu, że nie wyraża zgody na podjęcie pracy, kurator kieruje do sądu wniosek o orzeczenie kary zastępczej.

§ 3. Przepis § 2 stosuje się odpowiednio w wypadkach, gdy skazany nie podejmie pracy w wyznaczonym terminie lub w inny sposób uchyli się od odbywania kary ograniczenia wolności lub wykonania ciężących na nim obowiązków.

Zacytowany przepis budzi szereg wątpliwości. Część z nich została już zaprezentowana w literaturze. Chodzi w szczególności o kwestię obowiązku ustalenia przyczyny niestawiennictwa skazanego u sądowego kuratora zawodowego, niewyrażania zgody na podjęcie pracy, niepodjęcia pracy w wyznaczonym terminie lub innego sposobu uchylania się przez skazanego od odbywania kary ograniczenia wolności lub wykonania ciężących na skazanym obowiązków. Zdaniem S. *Lelental* sądowy kurator zawodowy nie ma w wyżej wymienionych sytuacjach obowiązku ustalenia przyczyny zachowania skazanego i jedynym jego obowiązkiem jest skierowanie do sądu odpowiedniego wniosku⁶. Odmienny pogląd prezentuje K. *Postulski*, którego zdaniem obligatoryjność wystąpienia z wnioskiem do sądu o orzeczenie zastępczej kary pozbawienia wolności ma charakter względny, gdyż wniosek można uznać za usprawiedliwiony tylko wtedy, gdy wskazane zachowania miały miejsce z przyczyn leżących po stronie skazanego, a więc nie były usprawiedliwione. Ta interpretacja zdaniem cytowanego Autora wynika wprost z treści art. 65 § 1 KKW, zgodnie z którym sąd zarządza wykonanie kary zastępczej tylko wtedy, gdy skazany uchyli się od odbywania kary ograniczenia wolności⁷. Obaj Autorzy zgadzają się w istocie co do tego, że sądowy kurator zawodowy przed skierowaniem do sądu wniosku o zarządzenie zastępczej kary pozbawienia wolności powinien w pierwszej kolejności ustalić, jakie przyczyny miały wpływ na jego zachowanie. Różnica polega wyłącznie na interpretacji wymienionych przepisów. Wydaje się zatem, że konieczna jest interwencja ustawodawcy, która w sposób jednoznaczny przesądziłaby przedstawiony powyżej spór poprzez wprowadzenie zapisu, który obligowałby sądowego kuratora zawodowego do wystąpienia do sądu z wnioskiem o zarządzenie zastępczej kary pozbawienia wolności wyłącznie wtedy, gdy przyczyny zachowania skazanego zostały ustalone.

⁶ S. *Lelental*, Kodeks karny wykonawczy. Komentarz, 4. wydanie, Warszawa 2012, s. 291 n.

⁷ K. *Postulski*, Kodeks karny wykonawczy. Komentarz, Warszawa 2012, s. 317.

Kwestią odrębną od wyżej zarysowanej problematyki jest sprawa **represyjności art. 57 § 2 i 3 KKW. Jest to aspekt kluczowy dla funkcjonowania pracy społecznie użytecznej i kary ograniczenia wolności.** Trzeba bowiem pamiętać, o czym wspomniano wyżej w pkt. 1, iż część skazanych jest pozbawiona dyscypliny i etyki pracy, więc trudno oczekiwać, by z dnia na dzień zmienili swój stosunek do pracy. Punktualność, systematyczność, wytrwałość, sumienność oraz odpowiedzialność mogą im być zupełnie obce⁸. Trudno też oczekiwać, by skazani wszystkie te cechy nabyli w krótkim czasie. Przepisy określające przesłanki wystąpienia sądowego kuratora zawodowego do sądu z wnioskiem o zarządzenie zastępczej kary pozbawienia wolności powinny te realia uwzględnić. **Powinny one cechować się pewną wyrozumiałością i cierpliwością wobec skazanego, które są niezbędnymi elementami każdego skutecznego procesu resocjalizacyjnego.** Jeżeli zatem skazany nie stawiał się na wezwanie sądowego kuratora zawodowego, to zadaniem sądowego kuratora zawodowego nie powinno być kierowanie do sądu wniosku o zarządzenie zastępczej kary pozbawienia wolności, nawet jeśli przyczyna niestawiennictwa jest nieusprawiedliwiona okolicznościami, lecz podjęcie kolejnej próby nawiązania kontaktu ze skazanym, chyba że skazany ma obrońcę. Jeżeli skazany nie podjął pracy w przepisany terminie z nieusprawiedliwionych przyczyn, konieczne jest danie skazanemu jeszcze jednej szansy, którą zapewne nie wszyscy skazani wykorzystają. Pewien próg tolerancji jest także konieczny w zakresie jakości pracy. Niesumienna praca skazanego powinna w pierwszej kolejności skłaniać sądowego kuratora zawodowego do przeprowadzenia rozmowy dyscyplinującej ze skazanym i dopiero gdy ona nie przyniesie zamierzonego rezultatu, należałoby skierować do sądu wniosek o zarządzenie zastępczej kary pozbawienia wolności. Nawet porzucenie przez skazanego miejsca pracy nie uzasadnia automatycznego skierowania do sądu wniosku o zarządzenie zastępczej kary pozbawienia wolności, gdyż być może kolejne miejsce pozwoli skazanemu odpracować karę grzywny. Trzeba bowiem liczyć się z sytuacjami, że skazany w konkretnym przypadku może zmieniać miejsca pracy nawet kilkakrotnie. Korzyści takiego postępowania są jednak wymierne: skazany nie trafi do zakładu karnego i być może trafi do miejsca pracy, które pozwoli

⁸ Szerzej na ten temat: *M. Małolepszy*, Zielone światło dla kary grzywny, Rzeczpospolita z dnia 5 marca 2014 r., Dodatek Rzecz o prawie.

mu zmienić stosunek do pracy, pozwoli mu odkryć pozytywne aspekty pracy i tym samym zrealizować resocjalizacyjny cel pracy społecznie użytecznej albo kary ograniczenia wolności.

5. Przeliczenie kary grzywny na pracę społecznie użyteczną

Kolejną kwestią wymagającą ponownego przemyślenia jest model przeliczenia kary grzywny na pracę społecznie użyteczną. Obecne rozwiązanie budzi zasadnicze wątpliwości z uwagi na jego **tendencję do nieuzasadnionego przedłużania postępowania wykonawczego**. Zgodnie z art. 45 § 1 KKW sąd przelicza karę grzywny na pracę społecznie użyteczną, przyjmując, że dziesięć stawek dziennych jest równoważnych miesiącowi pracy społecznie użytecznej z zaokrągleniem w górę do pełnego miesiąca, oraz ustala wymiar godzin pracy od 20 do 40 godzin w stosunku miesięcznym, kierując się wskazaniem zawartym w art. 53 Kodeksu karnego⁹. W świetle tego przepisu skazany na karę grzywny w wymiarze 50 stawek dziennych musi poświęcić na odpracowanie kary grzywny aż 5 miesięcy, natomiast skazany na karę 100 stawek dziennych aż 10 miesięcy. Powstaje zasadnicze pytanie, jaki jest cel tak długiego postępowania wykonawczego¹⁰. Nie ulega wątpliwości, że im dłuższe postępowanie wykonawcze, tym większe prawdopodobieństwo wystąpienia problemów. Poza tym tak długa perspektywa czasowa może działać odstrasżająco na skazanych i zniechęcać ich w ogóle do podjęcia pracy. Z perspektywy niektórych skazanych może być bowiem korzystniejsze pójście do zakładu karnego i odbycie zastępczej kary pozbawienia wolności, gdyż będzie to ich kosztowało dużo mniej czasu aniżeli zaangażowanie w proces wykonywania pracy społecznie użytecznej¹¹. Obecne rozwiązanie powoduje także niepotrzebne

⁹ Powyższe przepisy uzupełnia Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 czerwca 2010 r. w sprawie podmiotów, w których jest wykonywana kara ograniczenia wolności oraz praca społecznie użyteczna, Dz. U. z 2010 r., Nr 98, poz. 634.

¹⁰ Na problem ten zwraca uwagę także *W. Dadak* w monografii *Grzywna samostna w stawkach dziennych*, Warszawa 2011, s. 463.

¹¹ W przypadku grzywny w wysokości 50 stawek dziennych okres pozbawienia wolności wynosi 25 dni, czyli jest o ponad cztery miesiące krótszy niż okres wykonywania pracy społecznie użytecznej.

koszty organizacyjne po stronie zakładu pracy oraz kurateli sądowej. Sztynne rozwiązania czasowe nie są także korzystne z punktu widzenia procesu resocjalizacyjnego, który musi być w każdym przypadku zindywidualizowany.

Zdecydowanie lepszym rozwiązaniem jest przeliczenie stawek dziennych bezpośrednio na godziny, pozostawiając skazanemu i zakładowi pracy ustalenie, **w jakim okresie zrealizuje on obowiązek pracy, dzięki czemu cały proces wykonywania pracy ulegnie uelastycznieniu.** Kwestią wymagającą rozstrzygnięcia na poziomie ustawowym jest jedynie ustalenie przelicznika stawek dziennych na liczbę godzin¹², przy czym sąd powinien mieć w tym zakresie pewien margines swobody, by uwzględnić konkretną sytuację skazanego. Jako punkt wyjścia warto rozważyć propozycję od dwóch do czterech godzin pracy przypadających na jedną stawkę dzienną, co odpowiada obecnemu przelicznikowi (10 stawek dziennych odpowiada od 20 do 40 godzinom pracy). Wyższy wymiar godzin powinien być regułą, natomiast niższy powinien znajdować zastosowanie w przypadku bardzo problematycznych skazanych (narkomanów, alkoholików) oraz pracujących w weekendy lub w nocy. Zaletą przedstawionego rozwiązania jest to, że umożliwia ono radykalne skrócenie procesu odpracowywania kary grzywny. W przypadku skazanego na karę grzywny w wymiarze 50 stawek dziennych, przy założeniu, że będzie on pracował 8 godzin dziennie (jeżeli jest bezrobotny) i jedna stawka dzienna będzie odpowiadać 4 godzinom pracy, to łączny okres pracy będzie wynosić 25 dni, co daje możliwość odpracowania kary grzywny w okresie jednego miesiąca i jednego tygodnia. W porównaniu z obecnym modelem skazany może zatem odpracować karę grzywny w okresie o 3 miesiące i trzy tygodnie krótszym. W przypadku skazania na 100 stawek okres skraca się aż o 7 miesięcy i dwa tygodnie, przy czym nie ma przeszkód, by go wydłużyć nawet do 10 miesięcy, jeżeli skazany wraz z zakładem karnym taki wariant uznają za optymalny. **Należy podkreślić, iż przytoczone rozwiązanie nie jest w żadnym razie dla skazanego względniejsze, gdyż każda stawka jest przeliczona na konkretną liczbę godzin.** Jedyną korzyścią jest uelastycznienie procesu odpracowywania kary grzywny, który uwzględni

¹² W pierwszym okresie obowiązywania nowej regulacji nie należałoby określać w ogóle maksymalnego okresu, w jakim skazany musi zrealizować obowiązek pracy, pozostawiając tę kwestię praktyce.

z jednej strony oczekiwania skazanego, jak i z drugiej strony możliwości miejsca pracy. Zaletą tego systemu jest także to, iż możliwe staje się w nim wykonanie grzywnien przekraczających 120 stawek. System ten umożliwia także **progresywny sposób wykonywania pracy** skierowany zwłaszcza do skazanych pozbawionych woli pracy, polegający na tym, że skazany rozpoczynałby pracę w bardzo niewielkim wymiarze czasu, np. w wymiarze dwóch godzin dziennie przez pierwszy tydzień, po czym liczba godzin zwiększałaby się w kolejnych tygodniach proporcjonalnie do jego możliwości. Szczegóły takiego programu mogłyby zostać ustalone w harmonogramie pracy, który w przyszłości powinien być tworzony przy współudziale sądowego kuratora zawodowego. Obecnie harmonogram ten zgodnie z § 7 ust. 1 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 czerwca 2010 r. w sprawie podmiotów, w których jest wykonywana kara ograniczenia wolności oraz praca społecznie użyteczna¹³ jest ustalany przez osobę odpowiedzialną za organizację i kontrolowanie skazanego w miejscu pracy. Osoba ta może jednak nie mieć wielu istotnych informacji o skazanym, które są niezbędne do ustalania realistycznego harmonogramu pracy, czyli takiego, który skazany może faktycznie zrealizować. Podczas ustalania harmonogramu czasu pracy niezbędne jest także uwzględnienie oczekiwań i możliwości skazanego.

¹³ Dz. U. z 2010 r., Nr 98, poz. 634.

V. Podsumowanie

Nie ulega wątpliwości, że przedstawiony powyżej model bardzo głęboko ingeruje w obecny model wykonywania kary grzywny i kary ograniczenia wolności. Nie wydaje się jednak możliwe istotne poszerzenie stosowania samoistnej kary grzywny w praktyce orzeczniczej bez zmiany zasad wykonywania kary grzywny. Należy podkreślić, iż proponowane zmiany nie są w zasadzie dla skazanego względniejsze; wprowadzają jednak wiele elementów pomocniczych, które powinny równoważyć deficyty biernych skazanych. Najważniejsze propozycje sprowadzają się do następujących zmian:

- wprowadzenie nowych podmiotów do postępowania wykonawczego;
- zwiększenie finansowania postępowania wykonawczego (koszty dojazdu skazanego do miejsca pracy);
- zwiększenie zakresu pouczeń;
- wprowadzenie możliwości kontaktowania się kuratora sądowego bądź przedstawiciela organizacji pozarządowej lub osoby godnej zaufania ze skazanym w celu udzielania pomocy w zakresie sformułowania odpowiednich wniosków;
- wprowadzenie możliwości zamiany kary grzywny na pracę społecznie użyteczną lub rozłożenia grzywny na raty po wydaniu postanowienia o zarządzeniu zastępczej kary pozbawienia wolności;
- stworzenie systemu zapewniającego dostateczną liczbę miejsc do wykonywania pracy społecznie użytecznej;
- wyznaczenie osoby odpowiedzialnej za sieć miejsc pracy;
- stworzenie elektronicznej bazy danych obejmującej wszystkie dostępne miejsca pracy na terenie właściwości każdego sądu okręgowego;
- stworzenie specjalistycznych i terapeutycznych miejsc pracy;

- odwrócenie sposobu wyznaczania miejsca pracy poprzez uwzględnienie propozycji skazanego;
- ograniczenie możliwości skierowania do sądu przez sądowego kuratora zawodowego wniosku o zarządzenie zastępczej kary pozbawienia wolności;
- zmiana przelicznika kary grzywny na pracę społecznie użyteczną;
- wprowadzenie zasady wykonywania zastępczej kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego.

VI. Przepisy

Poniżej przedstawione zostaną proponowane przepisy KKW realizujące część z opisanych powyżej postulatów. Niniejsze regulacje częściowo uwzględniają projekt z dnia 10 grudnia 2013 r. Proponowane zmiany obecnie obowiązujących przepisów zostały wyróżnione kursywą. Przepisy wymagające uchylecia zostały podkreślone.

Rozdział VIII **Kara grzywny**

Art. 44.

§ 1. Skazanego na grzywnę sąd wzywa do jej uiszczenia w terminie 30 dni.

§ 1a. *W wezwaniu, o którym mowa w § 1, należy pouczyć skazanego o możliwości:*

- 1) złożenia wniosku o rozłożenie kary grzywny na raty wraz ze stosowną informacją o przesłankach wymienionych w art. 49 oraz o miejscu i terminie złożenia wniosku,*
- 2) złożenia wniosku o zamianę kary grzywny na pracę społecznie użyteczną,*
- 3) sfinansowania przez Skarb Państwa kosztów dojazdu do miejsca, w którym będzie wykonywana praca społecznie użyteczna,*
- 4) kontaktu z sądowym kuratorem zawodowym celem omówienia dalszego toku postępowania wykonawczego.*

§ 1b. *W wezwaniu, o którym mowa w § 1, należy także pouczyć skazanego o tym, że w razie nieuiszczenia grzywny w całości w terminie wynikającym z przepisów niniejszej ustawy:*

- 1) może zostać przeprowadzone postępowanie egzekucyjne,*
- 2) zostanie złożony wniosek o wpisanie skazanego do rejestru dłużników niewypłacalnych w trybie art. 56 ustawy z dnia 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz. U. z 2013 r. poz. 1203 i 1514) oraz zostanie przekazana do biur informacji gospodarczej,*

działających na podstawie ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o udostępnianiu informacji gospodarczych i wymianie danych gospodarczych (Dz. U. Nr 81, poz. 530, z późn. zm.), informacja gospodarcza o powstaniu tej zaległości,

3) *zostanie zarządzona zastępcza kara pozbawienia wolności.*

§ 1c. *Do wezwania, o którym mowa w § 1, załącza się listę zawierającą przynajmniej trzy miejsca pracy, w których skazany może wykonywać pracę społecznie użyteczną.*

§ 2. *W razie bezskutecznego upływu wyznaczonego terminu grzywnę ściągą się w drodze egzekucji, chyba że z okoliczności sprawy wynika, że byłaby ona bezskuteczna.*

Art. 44a.

§ 1. *Jeżeli egzekucja grzywny okazała się bezskuteczna lub z okoliczności sprawy wynika, że byłaby ona bezskuteczna, sąd może skierować do skazanego kuratora sądowego, przedstawiciela stowarzyszenia, fundacji lub organizacji, których celem działania jest realizacja zadań określonych w niniejszym rozdziale, lub osobę godną zaufania w celu udzielania pomocy w zakresie sformułowania wniosków o:*

- 1) *rozłożenie grzywny na raty,*
- 2) *zamianę kary grzywny na pracę społecznie użyteczną.*

§ 2. *Minister Sprawiedliwości określi w drodze rozporządzenia szczegółowy zakres uczestnictwa przedstawiciela stowarzyszenia, fundacji lub organizacji, których celem działania jest realizacja zadań określonych w niniejszym rozdziale, oraz osoby godnej zaufania w realizowaniu zadań związanych z przeciwdziałaniem zarządzeniu zastępczej kary pozbawienia wolności.*

Art. 45.

§ 1. *Jeżeli egzekucja grzywny nieprzekraczającej stu dwudziestu stawek dziennych okaże się bezskuteczna lub z okoliczności sprawy wynika, że byłaby ona bezskuteczna, sąd może zamienić grzywnę na pracę społecznie użyteczną, chyba że skazany oświadczy, iż nie wyraża zgody na zamianę kary grzywny na pracę społecznie użyteczną.*

§ 1a. *Sąd, zamieniając karę grzywny na pracę społecznie użyteczną, przyjmuje, że jedna stawka dzienna jest równoważna czterem godzinom pracy społecznie użytecznej. Sąd może przyjąć, iż jedna stawka dzienna jest równoważna dwóm godzinom pracy, jeżeli skazany:*

- 1) *będzie wykonywał pracę w porze nocnej lub w dni wolne od pracy,*
- 2) *jest uzależniony od alkoholu lub innych środków odurzających,*

- 3) *jest osobą niepełnosprawną,*
- 4) *wychowuje samotnie dziecko, które w chwili wydania postanowienia nie ukończyło 12. roku życia,*
- 5) *znajduje się w innej szczególnej sytuacji.*

§ 2. Do wykonywania pracy, o której mowa w § 1 i § 1a, stosuje się odpowiednio przepisy art. 53-58 i art. 60.

§ 3. Przepisy § 1 i 2 stosuje się odpowiednio do grzywny określonej kwotowo, z tym że górna granica grzywny podlegającej zamianie nie może przekroczyć 240 000 złotych, a miesiąc pracy społecznie użytecznej jest równoważny grzywnie w kwocie do 20 000 złotych.

§ 4. Na postanowienie sądu w przedmiocie zamiany grzywny na pracę społecznie użyteczną przysługuje zażalenie.

Art. 46.

§ 1. Jeżeli egzekucja grzywny okazała się bezskuteczna lub z okoliczności sprawy wynika, że byłaby ona bezskuteczna, sąd zarządza wykonanie zastępczej kary pozbawienia wolności, gdy *skazany*:

- 1) *oświadczy, że nie wyraża zgody na zamianę kary grzywny na pracę społecznie użyteczną,*
- 2) *oświadczy, że nie wyraża zgody na wykonanie pracy społecznie użytecznej zamienionej na podstawie art. 45 albo uchyla się od jej wykonania,*
- 3) *z uwagi na swój wiek, chorobę, niepełnosprawność, sytuację rodzinną nie jest w stanie wykonywać pracy społecznie użytecznej,*
- 4) *jest pozbawiony wolności*¹.

§ 2. Zarządzając wykonanie zastępczej kary pozbawienia wolności, przyjmuje się, że jeden dzień pozbawienia wolności jest równoważny dwóm stawkom dziennym grzywny; kara zastępcza nie może przekroczyć 12 miesięcy pozbawienia wolności, jak również górnej granicy kary pozbawienia wolności za dane przestępstwo, a jeżeli ustawa nie przewiduje za dane przestępstwo kary pozbawienia wolności, górna granica zastępczej kary pozbawienia wolności nie może przekroczyć 6 miesięcy.

§ 3. (uchylony).

§ 4. W przypadku gdy grzywna została uiszczona lub ściągnięta w drodze egzekucji tylko w części albo tylko w części została wykonana w formie pracy społecznie użytecznej, sąd, zarządzając wykonanie zastępczej kary pozbawienia wolności, określa jej wymiar według zasad przewidzianych w § 2.

¹ Wymienione przesłanki nie stanowią ostatecznej propozycji.

§ 5. Na postanowienie w przedmiocie zarządzenia wykonania zastępczej kary pozbawienia wolności przysługuje zażalenie.

Art. 47.

§ 1. Jeżeli grzywna została uiszczona w części, prezes sądu lub upoważniony sędzia zarządza zmniejszenie kary zastępczej w sposób odpowiadający stosunkowi kwoty zapłaconej do wysokości grzywny.

§ 2. Od zastępczej kary pozbawienia wolności lub wykonywania pracy, o której mowa w art. 45 § 1, skazany może się w każdym czasie zwolnić przez złożenie kwoty pieniężnej przypadającej jeszcze do uiszczenia tytułem grzywny.

§ 3. (uchylony).

§ 4. (uchylony).

Art. 48.

§ 1. W posiedzeniu w przedmiocie zarządzenia wykonania zastępczej kary pozbawienia wolności ma prawo wziąć udział prokurator, skazany oraz jego obrońca, a gdy skazany pozostaje pod dozorem – również sądowy kurator zawodowy, osoba godna zaufania lub przedstawiciel stowarzyszenia, instytucji albo organizacji społecznej, o której mowa w art. 73 § 1 Kodeksu karnego.

§ 2. *Jeżeli zarządzono zastępczą karę pozbawienia wolności, sąd poucza skazanego o możliwości wstrzymania wykonania zastępczej kary pozbawienia wolności na podstawie art. 48a oraz o możliwości wykonania zastępczej kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego, chyba że skazany ma obrońcę.*

Art. 48a.

§ 1. *Sąd może w każdym czasie wstrzymać wykonanie zastępczej kary pozbawienia wolności, jeżeli skazany oświadczy na piśmie, że podejmie pracę społecznie użyteczną albo spłaci karę grzywny w ratach. Art. 49 § 1 i 2 stosuje się odpowiednio.*

§ 2. *Sąd zarządza wykonanie zastępczej kary pozbawienia wolności, jeżeli skazany uchyla się od wykonania pracy społecznie użytecznej albo ujawnił się nowe lub poprzednio nieznanne okoliczności, istotne dla rozstrzygnięcia o rozłożeniu kary grzywny na raty; art. 24 § 2 nie ma zastosowania.*

§ 3. *Sąd może zarządzić wykonanie zastępczej kary pozbawienia wolności, jeżeli skazany uchybił terminowi płatności choćby jednej raty, chyba że wykaże, iż nastąpiło to z przyczyn od niego niezależnych.*

§ 4. *W posiedzeniu, o którym mowa w § 2 i § 3, ma prawo wziąć udział prokurator, skazany oraz jego obrońca.*

§ 5. *Na postanowienie w przedmiocie wstrzymania i zarządzenia wykonania zastępczej kary pozbawienia wolności, określenia wymiaru pozostałej do wykonania pracy społecznie użytecznej lub zastępczej kary pozbawienia wolności, liczby i wysokości rat oraz terminu płatności pierwszej raty przysługuje zażalenie.*

Art. 48b.

§ 1. *Sąd może skierować do skazanego kuratora sądowego w celu udzielenia skazanemu pomocy w zakresie przygotowania wniosku o udzielenie zgody na odbycie zastępczej kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego.*

§ 2. *Sądowy kurator zawodowy może w imieniu skazanego za jego zgodą złożyć wniosek o udzielenie zgody na odbycie zastępczej kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego.*

Art. 49.

§ 1. *Jeżeli natychmiastowe wykonanie grzywny pociągnęłoby dla skazanego lub jego rodziny zbyt ciężkie skutki, sąd może rozłożyć grzywnę na raty na czas nieprzekraczający 1 roku, licząc od dnia wydania pierwszego postanowienia w tym zakresie.*

§ 2. *W wypadkach zasługujących na szczególne uwzględnienie, a zwłaszcza wówczas, gdy wysokość grzywny jest znaczna, można rozłożyć grzywnę na raty na okres do 3 lat.*

§ 3. *Na postanowienie sądu w przedmiocie rozłożenia grzywny na raty przysługuje zażalenie.*

Art. 50.

§ 1. *Sąd odwołuje rozłożenie grzywny na raty, jeżeli ujawniły się nowe lub poprzednio nie znane okoliczności, istotne dla rozstrzygnięcia; art. 24 § 2 nie ma zastosowania.*

§ 2. *Rozłożenie grzywny na raty można odwołać również wówczas, gdy skazany uchybił terminowi płatności choćby jednej raty, chyba że wykaze, iż nastąpiło to z przyczyn od niego niezależnych.*

§ 3. *Na postanowienie w przedmiocie odwołania rozłożenia grzywny na raty przysługuje zażalenie.*

Art. 51.

§ 1. Jeżeli skazany, z przyczyn od niego niezależnych, nie uiścił grzywny, a wykonanie tej kary w innej drodze okazało się niemożliwe lub niecelowe, sąd może, w szczególnie uzasadnionych wypadkach, grzywnę umorzyć w części, zaś wyjątkowo – również w całości; nie zarządza się egzekucji, jeżeli z okoliczności sprawy wynika, że byłaby ona bezskuteczna.

§ 2. Na postanowienie w przedmiocie umorzenia grzywny przysługuje zażalenie.

Art. 52.

Udzielając skazanemu warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbycia reszty kary pozbawienia wolności, sąd penitencjarny może, jeżeli istnieją podstawy do przyjęcia, że skazany uiści grzywnę dobrowolnie, wstrzymać uprzednio zarządzone wykonanie zastępczej kary pozbawienia wolności, stosując jednocześnie art. 49; wówczas okres rozłożenia grzywny na raty biegnie od dnia wydania postanowienia o warunkowym przedterminowym zwolnieniu.

Art. 52a.

W razie nieuiszczenia przez skazanego grzywny w całości w terminie wynikającym z przepisów niniejszego kodeksu sąd niezwłocznie składa:

- 1) *wniosek o wpisanie skazanego do rejestru dłużników niewypłacalnych w trybie art. 56 ustawy z dnia 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym,*
- 2) *informację gospodarczą o powstaniu tej zaległości do biur informacji gospodarczej, działających na podstawie ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o udostępnianiu informacji gospodarczych i wymianie danych gospodarczych, obejmującą posiadane przez sąd dane, wskazane w art. 2 ust. 1 pkt 2 i 4 tej ustawy.*

Art. 52b.

Sąd wykonuje obowiązki wierzyciela, o których mowa w art. 29 i 30 ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o udostępnianiu informacji gospodarczych i wymianie danych gospodarczych.

Art. 52c.

Przepisy niniejszego rozdziału stosuje się odpowiednio do egzekucji kar o charakterze pieniężnym, o których mowa w rozdziale 66b Kodeksu postępowania karnego.

Rozdział IX

Kara ograniczenia wolności

Art. 53.

§ 1. Wykonanie kary ograniczenia wolności ma na celu wzbudzenie w skazanym woli kształtowania jego społecznie pożądaných postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego.

§ 2. Skazany ma obowiązek pracować sumiennie oraz przestrzegać ustalonych w miejscu pracy porządku i dyscypliny.

§ 3. (uchylony).

Art. 54.

Karę ograniczenia wolności wykonuje się w miejscu stałego pobytu lub zatrudnienia skazanego albo w niewielkiej odległości od tego miejsca, chyba że ważne względy przemawiają za wykonaniem kary w innym miejscu.

Art. 55.

§ 1. Nadzór nad wykonywaniem kary ograniczenia wolności oraz orzekanie w sprawach dotyczących wykonania tej kary należą do sądu rejonowego, w którego okręgu kara jest lub ma być wykonywana.

§ 2. Czynności związane z organizowaniem i kontrolowaniem wykonywania kary ograniczenia wolności oraz obowiązków nałożonych na skazanego odbywającego tę karę wykonuje sądowy kurator zawodowy. Przepisy o dozorze i kuratorze sądowym stosuje się odpowiednio.

Art. 56.

§ 1. W celu wykonania nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne sąd przesyła odpis orzeczenia właściwemu sądowemu kuratorowi zawodowemu.

§ 2. Właściwy wójt, burmistrz lub prezydent miasta, zwani dalej „właściwym organem gminy”, wyznacza miejsca, w których może być wykonywana nieodpłatna, kontrolowana praca na cele społeczne; podmioty, dla których organ gminy, powiatu lub województwa jest organem założycielskim, a także państwowe lub samorządowe jednostki organizacyjne oraz spółki prawa handlowego z wyłącznym udziałem Skarbu Państwa lub gminy, powiatu bądź województwa, mają obowiązek umożliwienia skazanym wykonywania nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne. *Właściwy wójt, bur-*

mistrz lub prezydent miasta wyznacza specjalistyczne i terapeutyczne miejsca pracy, w których kontrolę nad wykonywaniem pracy na cele społeczne sprawować będą osoby posiadające kwalifikacje pedagogiczne, psychologiczne lub medyczne.

§ 3. Praca, o której mowa w § 2, może być także wykonywana na rzecz instytucji lub organizacji reprezentujących społeczność lokalną oraz w placówkach oświatowo-wychowawczych, młodzieżowych ośrodkach wychowawczych, młodzieżowych ośrodkach socjoterapii, podmiotach leczniczych w rozumieniu przepisów o działalności leczniczej, jednostkach organizacyjnych pomocy społecznej, fundacjach, stowarzyszeniach i innych instytucjach lub organizacjach użyteczności publicznej, niosących pomoc charytatywną, za ich zgodą.

Art. 56a.

§ 1. Skarb Państwa ponosi wydatki związane:

- 1) z dojazdem skazanego do miejsca pracy,
- 2) z ubezpieczeniem następstw nieszczęśliwych wypadków skazanych,
- 3) z wynagrodzeniem osób sprawujących kontrolę nad skazanymi w specjalistycznych i terapeutycznych miejscach pracy.

§ 1a. Sądowy kurator zawodowy przyznaje skazanemu bilet kredytowany bądź środki na pokrycie kosztów dojazdu do miejsca pracy, jeżeli z okoliczności sprawy wynika, że skazany nie jest w stanie ponieść kosztów dojazdu bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny.

§ 2. Minister Sprawiedliwości określi, w drodze rozporządzenia, tryb postępowania przy zawieraniu przez podmioty uprawnione umowy ubezpieczenia następstw nieszczęśliwych wypadków skazanych wykonujących nieodpłatną, kontrolowaną pracę na cele społeczne oraz pracę społecznie użyteczną, a także minimalną i maksymalną sumę ubezpieczenia, na którą umowa taka może zostać zawarta, podmioty uprawnione do zawierania umów ubezpieczenia oraz termin zawierania umów, mając na uwadze potrzebę zagwarantowania skazanym, wykonującym nieodpłatną, kontrolowaną pracę na cele społeczne lub pracę społecznie użyteczną, odpowiedniej rekompensaty w przypadku zaistnienia przy wykonywaniu tej pracy nieszczęśliwego wypadku oraz sprawne wykonywanie czynności związanych z zawieraniem umowy ubezpieczenia.

§ 3. Minister Sprawiedliwości określi w drodze rozporządzenia tryb przyznawania biletu kredytowanego lub środków na pokrycie kosztów dojazdu skazanego do miejsca pracy.

§ 4. *Minister Sprawiedliwości określi w drodze rozporządzenia tryb przyznawania oraz wysokość wynagrodzenia dla osób sprawujących kontrolę nad skazanymi w specjalistycznych i terapeutycznych miejscach pracy.*

Art. 57.

§ 1. *Sądowy kurator zawodowy w terminie 7 dni od doręczenia orzeczenia wzywa skazanego oraz poucza go o prawach i obowiązkach oraz konsekwencjach wynikających z uchylania się od odbywania kary. W szczególności sądowy kurator zawodowy poucza skazanego o prawie wskazania miejsca pracy. W celu uzyskania zgody na wykonywanie pracy w miejscu wskazanym przez skazanego sądowy kurator zawodowy może wyznaczyć skazanemu termin 7 dni. Wniosek skazanego w przedmiocie miejsca pracy może zostać nie uwzględniony wyłącznie wtedy, gdy miejsce pracy nie spełnia wymogów określonych w art. 56 § 2 i 3.*

§ 1a. *Jeżeli skazany nie wskazał miejsca pracy albo miejsce to nie spełnia wymogów określonych w art. 56 § 2 i 3, sądowy kurator zawodowy przedstawia skazanemu co najmniej trzy miejsca pracy, w których może on wykonywać pracę na cele społeczne. Po uzyskaniu zgody skazanego sądowy kurator zawodowy określa termin rozpoczęcia pracy, o czym niezwłocznie informuje właściwy organ gminy i podmiot, na rzecz którego będzie wykonywana praca.*

§ 2. *Jeżeli skazany bez usprawiedliwionej przyczyny nie stawi się na pierwsze wezwanie, sądowy kurator zawodowy może skierować do skazanego kuratora społecznego w celu pouczenia go o prawach, w szczególności o prawie wskazania miejsca pracy, i obowiązkach oraz konsekwencjach wynikających z uchylania się od odbywania kary. Kurator społeczny poucza skazanego o konieczności stawiennictwa u sądowego kuratora zawodowego w terminie 7 dni.*

§ 2a. *Jeżeli skazany nie stawi się na wezwanie, nie podejmie pracy w wyznaczonym terminie lub w inny sposób uchyla się od odbywania kary ograniczenia wolności lub wykonania ciążących na nim obowiązków, sądowy kurator zawodowy ustala przyczyny zachowania skazanego.*

§ 3. *Sądowy kurator zawodowy kieruje do sądu wnioski o orzeczenie kary zastępczej, jeżeli skazany:*

- 1) *bez usprawiedliwionej przyczyny nie stawi się na pierwsze wezwanie i nawiązanie kontaktu przez kuratora społecznego ze skazanym jest niecelowe lub okazało się niemożliwe,*

- 2) *bez usprawiedliwionej przyczyny nie stawia się w terminie 7 dni od dnia pouczenia przez kuratora społecznego o obowiązku stawiennictwa u sądowego kuratora zawodowego,*
- 3) *nie wyraża zgody na wykonanie pracy,*
- 4) *nie korzysta z prawa do wskazania miejsca pracy albo wskazane miejsce pracy nie spełnia wymogów określonych w art. 56 § 2 i 3 i odrzuca trzy miejsca pracy przedstawione przez sądowego kuratora zawodowego,*
- 5) *pomimo rozmowy dyscyplinującej lub upomnienia bez usprawiedliwionej przyczyny nie podejmuje pracy w wyznaczonym terminie,*
- 6) *wielokrotnie narusza harmonogram pracy,*
- 7) *porzuca pracę i podjęcie pracy w nowym miejscu jest bezcelowe,*
- 8) *pomimo rozmowy dyscyplinującej lub upomnienia niesumiennie wykonuje pracę lub uporczywie nie przestrzega ustalonego porządku i dyscypliny pracy,*
- 9) *w inny sposób uchyla się od odbywania kary ograniczenia wolności lub wykonania ciążących na nim obowiązków.*

§ 4. Zmiana rodzaju, miejsca lub terminu rozpoczęcia pracy może nastąpić na podstawie decyzji sądowego kuratora zawodowego w uzasadnionych wypadkach; przepis § 1 stosuje się odpowiednio.

Art. 57a.

§ 1. Rozpoczęcie odbywania kary orzeczonej na podstawie art. 35 § 1 Kodeksu karnego następuje w dniu, w którym skazany przystąpił do wykonywania wskazanej pracy.

§ 2. Rozpoczęcie odbywania kary orzeczonej na podstawie art. 35 § 2 Kodeksu karnego następuje w pierwszym dniu okresu, w którym dokonuje się potrącenia skazanemu z wynagrodzenia za pracę.

§ 3. Wykonywanie nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne może odbywać się także w dni ustawowo wolne od pracy i dni wolne od pracy u danego podmiotu, na rzecz którego jest ona wykonywana.

Art. 58.

§ 1. Właściwy organ gminy informuje sądowego kuratora zawodowego o wyznaczonych dla skazanych miejscach pracy, rodzaju pracy oraz osobach odpowiedzialnych za organizowanie pracy i kontrolowanie jej przebiegu.

§ 2. Osoby, o których mowa w § 1, obowiązane są do niezwłocznego informowania sądowego kuratora zawodowego o istotnych okolicznościach

dotyczących przebiegu pracy i zachowania się skazanego, a w szczególności o terminie rozpoczęcia i zakończenia pracy, liczbie godzin przepracowanych przez skazanego, rodzaju wykonywanej przez niego pracy, niezgłoszeniu się do pracy, niepodjęciu przydzielonej pracy, przeszkodzie uniemożliwiającej wykonanie pracy, opuszczeniu pracy bez usprawiedliwienia, każdym przypadku niesumiennego wykonywania pracy oraz uporczywego nieprzestrzegania ustalonego porządku i dyscypliny pracy.

§ 3. Minister Sprawiedliwości, w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw administracji publicznej oraz ministrem właściwym do spraw pracy, określi, w drodze rozporządzenia, tryb wyznaczania przez właściwy organ gminy podmiotów wskazanych w art. 56 § 2, w których wykonywana jest kara ograniczenia wolności i praca społecznie użyteczna, czynności tych podmiotów, a także podmiotów, o których mowa w art. 56 § 3, w zakresie wykonywania tej kary i pracy, w tym dotyczące organizowania miejsc pracy i przydziału pracy oraz kontroli skazanych, a także dopuszczalny dzienny wymiar czasu pracy skazanych, mając na względzie konieczność zapewnienia warunków do sprawnego wykonywania kary ograniczenia wolności i pracy społecznie użytecznej.

Art. 59.

§ 1. Jeżeli w stosunku do skazanego zatrudnionego, zamiast obowiązku wykonywania wskazanej pracy, orzeczono potrącanie określonej części wynagrodzenia za pracę, sąd przesyła odpis orzeczenia zakładowi pracy zatrudniającemu skazanego, podając jednocześnie, na czyją rzecz mają być dokonywane potrącenia i dokąd powinny być wpłacane, a nadto wskazując, z jakich składników wynagrodzenia za pracę i w jaki sposób należy ich dokonywać.

§ 2. Wypłacając wynagrodzenie skazanemu, potrąca się określoną w orzeczeniu część wynagrodzenia i bezzwłocznie przekazuje potrąconą kwotę stosownie do otrzymanych wskazań, zawiadamiając o tym sąd. Koszty związane z przekazywaniem tych kwot odlicza się od dokonywanych potrąceń.

Art. 60.

Sąd, a także sądowy kurator zawodowy mogą w każdym czasie żądać od skazanego wyjaśnień dotyczących przebiegu odbywania kary ograniczenia wolności i w tym celu wzywać skazanego do osobistego stawienia.

Art. 61.

§ 1. Jeżeli względy wychowawcze za tym przemawiają, sąd może w okresie wykonywania kary ograniczenia wolności ustanawiać, rozszerzać lub zmieniać obowiązki, o których mowa w art. 36 § 2 Kodeksu karnego, albo od wykonania tych obowiązków zwolnić.

§ 2. Z tych samych względów sąd może zmniejszyć orzeczoną liczbę godzin wykonywanej pracy w stosunku miesięcznym lub wysokość miesięcznych potrąceń z wynagrodzenia za pracę, jednak nie więcej niż do granicy ustawowego minimum określonego w art. 35 § 1 i 2 Kodeksu karnego.

§ 3. Na postanowienia wydane na podstawie § 1 przysługuje zażalenie.

Art. 62.

§ 1. Sąd może odroczyć wykonanie kary ograniczenia wolności na czas do 6 miesięcy, jeżeli natychmiastowe wykonanie kary pociągnęłoby dla skazanego lub jego rodziny zbyt ciężkie skutki.

§ 2. Sąd odracza wykonanie kary ograniczenia wolności w razie powołania skazanego do czynnej służby wojskowej, do czasu ukończenia tej służby. Wobec takiego skazanego sąd może zastosować odpowiednio przepisy art. 336 § 3 i 4 Kodeksu karnego.

§ 3. Sąd może odwołać odroczenie wykonania kary ograniczenia wolności w razie ustania przyczyny, dla której zostało udzielone, lub w wypadku, gdy skazany nie korzysta z odroczenia kary zgodnie z celem, w jakim zostało udzielone, albo rażąco narusza porządek prawny.

§ 4. Na postanowienie w przedmiocie odroczenia oraz odwołania odroczenia wykonania kary ograniczenia wolności przysługuje zażalenie.

Art. 63.

§ 1. Jeżeli stan zdrowia skazanego uniemożliwia wykonanie kary ograniczenia wolności, sąd udziela przerwy w odbywaniu kary do czasu ustania przeszkody.

§ 2. Sąd może udzielić przerwy w odbywaniu kary ograniczenia wolności do roku ze względów, o których mowa w art. 62 § 1.

§ 3. Przepisy art. 62 § 2 i 3 stosuje się odpowiednio.

§ 4. Na postanowienie w przedmiocie przerwy oraz odwołania przerwy w wykonaniu kary ograniczenia wolności przysługuje zażalenie.

Art. 63a.

§ 1. W szczególnie uzasadnionych wypadkach sąd może zmienić formę obowiązku wykonywania pracy, przyjmując 20 godzin pracy na cele społeczne za równoważne 10% wynagrodzenia za pracę; orzeczona praca nie może przekroczyć 40 godzin w stosunku miesięcznym.

§ 2. Na postanowienie w przedmiocie zmiany formy wykonania obowiązku pracy, o którym mowa w § 1, przysługuje zażalenie.

Art. 64.

W razie niewykonania pełnego wymiaru pracy albo niedokonania całości potrąceń z wynagrodzenia za pracę lub niewykonania innych obowiązków związanych z karą ograniczenia wolności w okresie, na jaki karę tę orzeczono – sąd orzeka o tym, czy i w jakim zakresie karę tę uznać za wykonaną ze względu na osiągnięte cele tej kary, chyba że chodzi o obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia.

Art. 64a.

Na postanowienie w przedmiocie zwolnienia skazanego od reszty kary ograniczenia wolności, wydane na podstawie art. 83 Kodeksu karnego, przysługuje zażalenie.

Art. 65.

§ 1. Jeżeli skazany uchyla się od odbywania kary ograniczenia wolności lub nałożonych na niego obowiązków, sąd zarządza wykonanie zastępczej kary pozbawienia wolności. W razie gdy skazany wykonał część kary ograniczenia wolności, sąd zarządza wykonanie zastępczej kary pozbawienia wolności w wymiarze odpowiadającym karze ograniczenia wolności pozostałej do wykonania, przyjmując, że jeden dzień zastępczej kary pozbawienia wolności jest równoważny dwóm dniom kary ograniczenia wolności.

§ 2. W posiedzeniu ma prawo wziąć udział prokurator, sądowy kurator zawodowy, skazany oraz jego obrońca.

§ 3. Na postanowienie w przedmiocie zarządzenia wykonania zastępczej kary pozbawienia wolności przysługuje zażalenie.

Art. 66.

§ 1. Orzekanie w przedmiocie zmian w sposobie wykonywania kary ograniczenia wolności oraz w przedmiocie wykonania kary zastępczej, a także zwolnienia od reszty kary może nastąpić również na wniosek sądowego kuratora zawodowego.

§ 2. Wniosku skazanego lub jego obrońcy o zwolnienie od reszty kary ograniczenia wolności złożonego przed upływem 3 miesięcy od wydania poprzedniego postanowienia w tym przedmiocie nie rozpoznaje się aż do upływu tego okresu.

§ 3. W wypadku zwolnienia skazanego od odbycia reszty kary ograniczenia wolności sądowy kurator zawodowy zawiadamia o tym zakład pracy, placówkę, instytucję lub organizację, w której skazany odbywał karę.

**ROZPORZĄDZENIE
MINISTRA SPRAWIEDLIWOŚCI**

z dnia 23 lutego 2007 r.

Regulamin urzędowania sądów powszechnych

(Dz. U. z dnia 2 marca 2007 r.)

Grzywna

§ 366. W celu wykonania grzywny prezes lub upoważniony sędzia sądu, który wydał wyrok w pierwszej instancji, a w wypadkach wskazanych w ustawie sąd właściwy ze względu na miejsce stałego pobytu skazanego, bezwzględnie zarządza wpisanie grzywny do dziennika należności sądowych i wzywa skazanego do jej uiszczenia w terminie ustawowym. Wezwanie powinno zawierać pouczenie o skutkach nieuiszczenia grzywny w wyznaczonym terminie.

§ 367. 1. W razie stwierdzenia bezskuteczności egzekucji grzywny nieprzekraczającej 120 stawek dziennych, prezes sądu lub upoważniony sędzia może zarządzić posiedzenie w przedmiocie jej zamiany na pracę społeczną użyteczną.

2. Przed zarządzeniem posiedzenia prezes sądu lub upoważniony sędzia może skierować do skazanego pismo o wyrażenie zgody na zamianę grzywny na pracę społecznie użyteczną.

§ 368. W celu wykonania orzeczenia w przedmiocie zastępczej kary pozbawienia wolności prezes sądu lub upoważniony sędzia podejmuje czynności zmierzające do osadzenia skazanego w zakładzie karnym lub areszcie śledczym, położonym najbliżej jego miejsca stałego pobytu, określone w art. 11 K.k.w. i innych przepisach.

§ 369. 1. Prezes sądu lub upoważniony sędzia wzywa skazanego na zastępczą karę pozbawienia wolności do stawienia się w wyznaczonym terminie w areszcie śledczym, położonym najbliżej jego miejsca stałego pobytu. Wezwanie powinno zawierać pouczenie o skutkach niestawiennictwa określonych w art. 79 § 2 K.k.w. oraz o treści art. 47 § 2 K.k.w. Prezes sądu lub upoważniony sędzia może polecić doprowadzenie skazanego do aresztu śledczego bez wezwania.

2. O terminie wyznaczonym skazanemu do stawiennictwa prezes sądu lub upoważniony sędzia zawiadamia administrację aresztu śledczego, zobowiązując ją jednocześnie do zawiadomienia sądu o niezgłoszeniu się skazanego w tym terminie.

3. Polecając Policji doprowadzenie skazanego do aresztu śledczego, prezes sądu lub upoważniony sędzia przesyła jednostce Policji właściwej według ostatniego miejsca pobytu skazanego nakaz doprowadzenia, wskazując areszt śledczy, do którego doprowadzenie ma nastąpić. Jeżeli skazanym jest żołnierz, obowiązek doprowadzenia do aresztu śledczego spoczywa na właściwych organach wojskowych.

§ 370. 1. W razie zawieszenia postępowania wykonawczego prezes sądu lub upoważniony sędzia niezwłocznie zawiadamia o tym właściwy zakład karny lub areszt śledczy i jednostkę Policji, której polecono doprowadzenie skazanego do tejże jednostki penitencjarnej.

2. Jeżeli skazanym jest żołnierz zasadniczej służby wojskowej lub osoba powołana do pełnienia takiej służby, zawiadamia się również dowódcę jednostki, w której skazany pełni służbę, i właściwą komendę uzupełnień.

§ 371. 1. Prezes sądu lub upoważniony sędzia przekazuje na rachunek bankowy dysponenta Funduszu Pracy uiszczoną przez skazanego lub ściągniętą w drodze egzekucji grzywnę, orzeczoną za wykroczenie z art. 119-124 ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz. U. z 2013 r. poz. 674, z późn. zm.).

2. W przypadku gdy skazany częściowo uiścił grzywnę lub gdy częściowo została ona ściągnięta w drodze egzekucji, a pozostałą część kary wykonał w formie pracy społecznie użytecznej, o której mowa w art. 45 K.k.w., lub zastępczej kary pozbawienia wolności, o której mowa w art. 46 K.k.w., prezes sądu lub upoważniony sędzia częściowo uiszczoną lub częściowo ściągniętą w drodze egzekucji grzywnę przekazuje na rachunek bankowy dysponenta Funduszu Pracy i informuje go o wykonaniu przez skazanego kary w całości.

Bibliografia

- A. *Antkowiak*, Rozłożenie na raty kary grzywny, [w:] *M. Sadowski* (red.), *Acta Erasmiana*, t. 5, Wrocław 2013.
- W. *Dadak*, Grzywna samoistna w stawkach dziennych, Warszawa 2011.
- F. *Dünkel*, J. *Scheel*, Vermeidung von Ersatzfreiheitsstrafen durch gemeinnützige Arbeit: das Projekt „Ausweg“ in Mecklenburg-Vorpommern, Mönchengladbach 2006.
- R. *Giętkowski*, Kara ograniczenia wolności w polskim prawie karnym, Warszawa 2007.
- S. *Lelental*, Kodeks karny wykonawczy. Komentarz, 4. wydanie, Warszawa 2012.
- M. *Małolepszy*, Geldstrafe und bedingte Freiheitsstrafe nach deutschem und polnischem Strafrecht. Rechtshistorische Entwicklung und gegenwärtige Rechtslage im Vergleich, Berlin 2007.
- M. *Małolepszy*, Samoistna kara grzywny – propozycje reformy, *Palestra* 5-6/2011.
- M. *Małolepszy*, Zielone światło dla kary grzywny, *Rzeczpospolita* z dnia 5 marca 2014 r., Dodatek *Rzecz o prawie*.
- K.A. *Politowicz*, Grzywna akcesoryjna w polskim prawie karnym, Warszawa 2014.
- K. *Postulski*, Kodeks karny wykonawczy. Komentarz, Warszawa 2012.
- K. *Postulski*, Orzekanie i wykonywanie zastępczej kary pozbawienia wolności (stan prawny, obawy, propozycje), *Probacja* 2/2013.
- M. *Rusinek*, Ustawa o dozorze elektronicznym. Komentarz, Warszawa 2010.
- T. *Szymanowski*, Zmiany prawa karnego wykonawczego (o potrzebie i zbędności nowelizacji przepisów), „*Państwo i Prawo*” 2/2012.

